

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ

**ЕКОНОМІЧНИЙ
МЕХАНІЗМ
АПК**

КУРС ЛЕКЦІЙ

ТЕРНОПІЛЬ - 2012

Економічний механізм АПК: Курс лекцій. – Т: Тернопільський національний економічний університет, 2012. - 80 с.

Розробка і впровадження діючого економічного механізму функціонування аграрного виробництва в ринкових умовах неможливе без з'ясування його економічної сутності та структури, дослідження і вивчення системи, що приводить у рух економіку країни і одночасно комплексу економічних, організаційних, правових форм і методів управління народним господарством. Вирішення цих питань лежить в основі вивчення дисципліни «Економічний механізм АПК».

Зміст:

	Стор.
ВСТУП	5
ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ АПВ	7
1. Поняття та сутність економічного механізму АПВ	7
2. Види та значення механізму у системі АПВ	8
3. Роль елементів економічного механізму у системі АПВ	9
4. Характеристика основних функцій економічного механізму АПВ	11
ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ АПК ТА ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ	14
1. Економічні передумови розвитку АПК України	14
2. Особливості сучасного розвитку АПК України	15
3. Продовольча безпека держави та шляхи її вирішення	18
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ АПК	20
1. Агропромисловий комплекс та його суть	20
2. Особливості АПК	21
3. Завдання АПК	22
4. Поняття про структуру НГ АПК	24
5. Основні аспекти структурної побудови АПК	26
6. Функціонально-галузева структура АПК	31
ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА ТА МЕХАНІЗМ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ	33
1. Кінцева продукція, методика її визначення та тенденції її виробництва	33
2. Механізм аналізу та оцінки ефективності агропромислового виробництва в умовах ринку. Критерії ефективності	37
3. Система показників ефективності агропромислового виробництва на всіх його рівнях	39
4. Стратегія механізму розвитку та ефективного функціонування АПК в умовах ринку	41
МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЇ ТА КООПЕРАЦІЇ В АПК	44
1. Економічні передумови та об'єктивна потреба спеціалізації АПВ	44
2. Механізм розвитку кооперації в АПК	49
3. Механізм розвитку процесу інтеграції в АПК	55
4. Механізм розвитку та ефективного функціонування інтегрованих формувань в АПК	57

	стор.
ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ПЛАНУВАННЯ АПК	60
1. Основні методологічні аспекти планування АПК	60
2. Вимоги до програмно-цільового планування АПК	63
3. Механізм формування цільових комплексних програм розвитку регіональних і національного АПК	64
4. Механізм створення цільових комплексних програм продуктових підкомплексів у ринкових умовах	66
МЕХАНІЗМ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В АПК	68
1. Міжгалузеві зв'язки в АПК	68
2. Цінові та фінансово-кредитні важелі економічного механізму	69
3. Механізм та способи регулювання міжгалузевих відносин в АПК	72
СПИСОК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ	78

ВСТУП

АПК в сучасних умовах слід оцінювати як багатогалузеве формування, яке не тільки уособлює злиття відокремлених процесів виробництва в різних галузях народного господарства в єдиний суспільний процес, що розвивається за схемою «виробництво — споживання», а є й формою існування системи суспільних відносин, які складаються в процесі виробництва, соціального, політичного і духовного життя та діяльності чималої частки населення суспільства. З погляду на це, соціальна політика стосовно до АПК має базуватися на глибокому знанні й всебічному врахуванні людського фактора та особливостей його формування й відтворення в сільському господарстві, промисловості, сервісних і торговельних підприємствах.

АПК відрізняється від інших міжгалузевих комплексів тим, що він являє собою біоекономічну систему. Це обумовлено наявністю в його складі сільського господарства, в якому факторами виробництва виступають земля, вода, сонячна енергія, рослини, тварини. Ця особливість АПК позначається як на його функціонуванні, так і на специфічному зворотному характері міжгалузевих зв'язків, а саме:

- для використання землі як засобу виробництва треба мати особливу систему машин і порівняно високий рівень кваліфікації робочої сили;
- строки постачання техніки, добрив, засобів захисту рослин і тварин тощо, виконання робіт, технологічних операцій, здійснення ремонтів, переробки продукції диктуються не регульованою ритмічністю, а ритмом природних процесів;
- сезонний (стохастичний) характер сільського господарства обумовлює сезонний характер функціонування переробних галузей;
- наявність живих організмів викликає потребу в специфічних засобах праці й значні витрати (а також втрати) енергетичних ресурсів;
- досить відчутний вплив природного фактора (клімат, опади, сонячна енергія) позначається на чергуванні врожайних і неурожайних років і, як наслідок, на складності збалансування потужностей сировинної і переробної бази;
- відтворювальний процес в АПК пов'язаний не лише з економічними і технічними факторами, а й з біологічними, а отже, потребує обов'язкового відтворення природних ресурсів.

З наведеного переліку виробничих факторів, які характеризують відмінні риси та особливості АПК, видно, що в системі управління народним господарством цьому міжгалузевому формуванню повинна приділятися особлива увага, тим більше, що саме на АПК покладається вся повнота відповідальності за вирішення продовольчої проблеми.

За сучасних умов АПК покликаний забезпечити виконання таких глобальних завдань:

1. Найбільш повне забезпечення відповідно до реального попиту потреб суспільства в продуктах харчування і предметах масового споживання, одержаних із сільськогосподарської сировини;

2. Забезпечення умов відтворення агропромислового виробництва на інтенсивній основі та збереження навколишнього середовища;

3. Всебічне сприяння розв'язанню соціальних проблем села;

4. Мобілізація всіх можливих джерел одержання продовольства.

Традиційно заведено вважати, що головним постачальником

продовольства є сільське господарство. Однак динамізм людських потреб покликав до життя інші джерела продовольчого достатку. Відповідно до особливостей розвитку агропромислового виробництва в Україні джерелами одержання продовольства слід вважати:

1. Сільське господарство як основну і вирішальну ланку;

2. Садово-городні кооперативи, підсобні аграрні цехи промислових підприємств, інших організацій;

3. Розвиток рибного господарства і марикультури;

4. Збирання дикорослих плодів і ягід;

5. Скорочення втрат продукції та сировини.

**Лекція на тему:
ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ АПВ.**

- 1. Поняття та сутність економічного механізму АПВ.**
- 2. Види та значення механізму у системі АПВ.**
- 3. Роль елементів економічного механізму у системі АПВ**
- 4. Характеристика основних функцій економічного механізму АПВ**

1. Поняття та сутність економічного механізму АПК.

Перш ніж з'ясувати сутність економічного механізму за нинішніх умов господарювання, потрібно звернути увагу на витоки понять «ринку», «ринкової економіки», «ринкового механізму». Під ринковим механізмом або ринковою економікою найчастіше розуміють механізм взаємозв'язку та взаємодії трьох основних елементів ринку: пропозиції, попиту, ціни. Через ринковий механізм виявляють свою дію закон попиту та пропозиції та закон вартості.

Ринок, безумовно, є могутнім засобом стимулювання розвитку товаровиробництва, науково-технічного й економічного прогресу. Він являє собою початкову та заключну фази відтворювального циклу, а також забезпечує загальний товарно-грошовий кругообіг.

Без купівлі необхідних ресурсів для виробництва товарів або послужодний виробничий процес не розпочнеться, як і без своєчасного продажу готової продукції з відновленням її вартості в грошовому виразі для купівлі нової порції ресурсів у черговий виробничий оборот або для переходу в інші форми капіталотворення. Без ринкової стадії взагалі не можливі відтворювальні процеси.

Разом з цим сучасна ринкова економіка не має нічого спільного з поширеними поверховими поглядами на її модель як на виключно «саморегулюючу» систему «вільного» ринку. Такі погляди відображають дійсну модель зародження та розвитку ринкової економіки епохи більш як двохсотрічної давнини, яку свого часу фундаментально досліджували Адам Сміт, а майже на сто років пізніше - К.Маркс.

Новітні ринкові моделі гармонійно функціонують не тільки і не стільки завдяки вільній ринковій кон'юктурі, тобто механізму мінливих співвідношень попиту та пропозиції, скільки завдяки науково обґрунтованій системі раціонального управління, регулювання складних і суперечливих процесів в економіці на макро- і мікрорівнях.

Процес розбудови ринкової економіки в Україні набув незворотного характеру. Реструктуризація колективних сільськогосподарських підприємств і створення на їх основі нових агроформувань ринкового типу — селянських (фермерських) господарств, господарських товариств, приватних підприємств, виробничих сільськогосподарських кооперативів, стимулювання державою підприємницької діяльності, прийняття нового Земельного кодексу та інших

важливих нормативних актів, направлених на запровадження більш досконалих економічних важелів регулювання економіки, започаткування інтеграції економіки України у світовий ринок створюють сприятливіше ринкове середовище для розвитку виробництва в усіх сферах економіки, в тому числі і в аграрно-промисловому комплексі.

На думку академіка О.М.Шпичака однією з причин кризової ситуації в агропромисловому виробництві є відсутність елементарного економічного механізму, в якому могла б функціонувати виробнича структура будь якої форми господарювання, КСП, фермерське господарство, чи інша.

Розробка і впровадження діючого економічного механізму функціонування аграрного виробництва в ринкових умовах неможливе без з'ясування його економічної сутності та структури, а також взаємозв'язку з іншими економічними категоріями і термінами.

Проведений огляд економічної літератури виявив неоднозначне тлумачення сутності економічного механізму.

А.С. Філоненко трактує поняття господарського механізму як систему взаємопов'язаних економічних, організаційних і правових відносин, завдяки яким економічний інтерес трансформується в господарську діяльність, що й забезпечує кінцевий результат (мету господарювання).

На думку відомих вітчизняних вчених П.Т.Саблука, М.Й.Маліка, В.А.Валентинова механізм господарювання можна визначити як систему, що приводить у рух економіку і одночасно як інтегровану систему економічних, організаційних, правових форм і методів управління народним господарством.

Більш узагальнене тлумачення економічного механізму наводить С.В. Мочерний, який вважає, **що економічний механізм** - це система основних форм, методів та інструментів використання економічних законів, розв'язання протиріч суспільного способу виробництва, реалізації власності, а також всебічного розвитку людини, формування її потреб, створення системи стимулів та узгодження економічних інтересів основних класів, соціальних груп»

2. Види та значення механізму у системі АПК.

Поряд з терміном «економічний механізм» у літературі використовуються такі поняття, як «господарський механізм», «система господарювання», «організаційний механізм», «фінансово-кредитний механізм», «ринковий механізм» та ін. Вивчення літературних джерел, присвячених дослідженню господарського й економічного механізмів будь-якої сфери економіки, свідчить про те, що ключовими поняттями в них є «система», «механізм», «господарство» або «господарська діяльність».

В економічній літературі періоду «перебудови» застосовуються терміни «господарський механізм», «система господарювання», «господарська система», а для позначення окремих елементів господарського механізму як

цілого в цей час стали використовуватися поняття «економічний механізм», «організаційний механізм», «фінансовий механізм».

В цей час В.Белянов виділяв чотири основні частини господарського механізму:

- 1) планування як центральна, провідна ланка в системі управління економічним і соціальним розвитком країни;
- 2) організаційна структура управління як система побудови органів управління;
- 3) методи господарювання й економічного стимулювання як система, яка забезпечує поєднання суспільних, колективних та особистих інтересів;
- 4) участь працівників, трудових колективів в управлінні господарством.

3. Роль елементів економічного механізму у системі АПК

Вивчення літературних джерел, присвячених дослідженню господарського й економічного механізмів будь-якої сфери економіки, свідчить про те, що ключовими поняттями в них є «система», «механізм», «господарство» або «господарська діяльність».

Поняття «система» є одним із найважливіших в усіх науках і в усіх видах практичної діяльності. Воно вказує на взаємопов'язаність, взаємодію всіх явищ і процесів. Система - це сукупність елементів, що знаходяться між собою у певних відносинах та зв'язках і створюють певну цілісність. До найважливіших ознак системи належить, по-перше, те, що вона складається з множини елементів; по-друге, те, що вони певним чином впорядковані, взаємопов'язані та взаємодіють між собою, по-третє, те, що її елементи складають цілісність, єдність.

Поняття «механізм» в економічній літературі досить часто ототожнюється з поняттям «система». Окремі автори вважають, що механізм являє собою систему, яка визначає порядок певних дій.

За твердженням В.О. Паламарчука в економічному механізмі можна виділити наступні риси:

- націленість на оптимальне задоволення потреб суспільства;
- забезпечення високого рівня народногосподарського та внутрішньо-фірмового стратегічного і поточного управління (мікрорівень);
- оптимальне поєднання державного регулювання економіки з комерційною діяльністю окремих підприємств різних форм власності;
- науково обґрунтоване економічне стимулювання працівників усіх сфер і галузей суспільства;
- найраціональніше поєднання особистих і колективних інтересів з інтересами держави, суспільства в цілому;
- забезпечення єдності матеріальних і морально-психологічних стимулів трудової діяльності на всіх напрямках господарювання;
- забезпечення високоефективного розвитку всіх галузей і сфер суспільного матеріального виробництва та соціальної сфери .

З точки зору Л.І. Абалкіна яку підтримує О.В. Олійник основними елементами економічного - механізму є такі:

1) форми організації (об'єднання) продуктивних сил (виробництва). У різних суспільно-економічних формаціях вони різні і визначаються розвитком продуктивних сил: община; рабовласницьке господарство; феодальне господарство; цех, мануфактура, фабрика, трест, концерн, фінансово-монополістична група, транснаціональна корпорація; підприємство (виробниче об'єднання), галузь, територіально-виробничий комплекс, єдиний народногосподарський комплекс;

2) економічні або господарські зв'язки. Вони існують як в межах форми організації продуктивних сил, так і поза її межами, тобто між господарськими суб'єктами. У межах форми організації виробництва зв'язки між його учасниками реалізуються як обмін діяльністю, а між господарськими суб'єктами - переважно як обмін товарами;

3) економічні інтереси, формою вияву яких за всіх способів виробництва є стимули. Система стимулів, яка впливає на безпосередніх учасників виробничого процесу, залежить від типу господарського механізму;

4) будь-яка спільна праця потребує управління. У різних суспільно-економічних формаціях і на різних рівнях воно має відмінності. Однак будь-якому типу економічного механізму властиве управління як функція окремих осіб, які виділилися для регулювання та підтримки пропорцій між різними видами діяльності.

За твердженням П.Т. Саблука, економічний механізм **має такі основні елементи**: цінова політика, фінансово-кредитна політика, податкова політика, удосконалення управління та мотивації праці

1. Нові принципи цінової політики були започатковані у грудні 1990 р. Законом України. Згідно з цим законом, у товарно-грошових відносинах між сільським господарством і суміжними галузями мають переважати вільні ціни, які формуються під впливом попиту та пропозиції.

Відповідно цінова політика в аграрному секторі повинна здійснюватися на основі вільного ціноутворення з державним регулюванням і посиленням антимонопольного контролю за цінами на матеріально-технічні ресурси, енергоносії та послуги, які надаються товаровиробникам, та за умови запровадження в країні єдиної методології ціноутворення на основі концепції ціни виробництва.

2. Не менш важливим елементом економічного механізму функціонування АПК є податкова політика. В перші роки незалежності України при формуванні податкової політики щодо аграрного сектора були допущені значні прорахунки, які полягали передусім в ігноруванні специфіки сільськогосподарського виробництва. Податкова політика та податкова система повинні:

- забезпечувати стимулюючу функцію податків і зборів у розвитку сільськогосподарського виробництва;

- мати оптимальний склад кількісних та якісних показників об'єктів оподаткування, оптимальні нормативи податків, які б забезпечували, з одного

боку, необхідні надходження коштів до бюджетів, з іншого - створювали зацікавленість підприємств у розвитку й оновленні товаровиробництва та задоволенні ринкових потреб;

- захищати вітчизняних товаровиробників сільськогосподарської продукції від непорядної конкуренції з боку іноземних конкурентів.

3. До елементів економічного механізму слід віднести і страхування. В умовах підвищеного ризику та невизначеності в сільськогосподарському виробництві і ринковому обігу страхування має особливо важливе соціально-економічне значення

4. Нині поряд з такими економічними важелями управління, як цінова, податкова, кредитна політика, фінансова підтримка виробників має велике значення амортизаційна політика держави - для напрямів і темпів відтворення по окремих підприємствах, галузях та економіці в цілому

4. Характеристика основних функцій економічного механізму АПК

Важливою сходинкою у пізнанні закономірностей функціонування економічного механізму є розкриття сутності **основних його функцій**.

На думку Ю.П. Яценка, *основна функція економічного механізму* полягає в регулюванні пропорцій суспільного відтворення. Ця функція здійснюється історично визначеними способами. Якщо, наприклад, на етапі вільної конкуренції ринковий механізм є єдиним способом регулювання пропорцій відтворення, то в сучасній змішаній економіці методи регулювання більш різноманітні.

Не менш важливою функцією економічного механізму є економічна реалізація права власності на засоби виробництва. Більш досконалий господарський механізм створює кращі можливості для розкриття переваг кожної форми власності, а соціальне утвердження інституту рівноправного функціонування усіх форм власності сприяє подоланню соціальних бар'єрів, які гальмують зростання виробництва, розвиток здорових ринкових відносин.

Функцією економічного механізму є розв'язання суперечностей між рівнем розвитку продуктивних сил і конкретними формами виробничих відносин. Такі суперечності мають усі елементи господарського механізму. Основна суперечність у формах організації продуктивних сил полягає у випереджаючому прогресі факторів виробництва в порівнянні з формами їх поєднання.

До функцій економічного механізму, з точки зору В.О. Паламарчука, слід віднести свідоме використання вимог і діяння об'єктивних економічних законів.

Нині кожна економічно розвинута країна має власну модель ринкової економіки, сформовану під впливом історичних традицій, конкретних умов функціонування та розвитку. Модель економіки Сполучених штатів Америки суттєво відрізняється від моделі економіки Японії, як і економічна модель Великобританії чи Франції - від моделей Німеччини або Швеції.

Отже, можна стверджувати, що кожна розвинена країна, базуючись на засадах ринкової економіки, будує власний господарський механізм.

Нині, гармонійне функціонування новітніх ринкових моделей відбувається не тільки завдяки вільній ринковій кон'юктурі, тобто механізму мінливих співвідношень попиту та пропозиції. Для їх гармонії і впорядкування потрібна науково обґрунтована система раціонального управління, регулювання складних і суперечливих економічних процесів на макро- і мікрорівнях.

За визначенням академіка І.І. Лукінова, економічний механізм є досить складною сукупністю регуляторів, за допомогою яких реалізуються складові загальнодержавної та ринкової політики - монетарної, валютної, цінової, фінансової, банківсько-кредитної, платіжної, податкової, митної, страхової тощо.

Наведені визначення і тлумачення господарського механізму містять як окремий елемент структуру управління в цілому народним господарством так і окремими його ланками.

Огляд літературних джерел, присвячених дослідженню сутності, структури, функцій господарського й економічного механізмів, дозволяє узагальнити їх визначення: під господарським механізмом пропонується розуміти складну, багаторівневу систему ведення господарства, яка ґрунтується на використанні економічних законів і через яку відбуваються взаємодія та розв'язання суперечностей між рівнем розвитку продуктивних сил і конкретними формами виробничих відносин.

Системоутворюючими елементами господарського механізму є форми організації виробництва, економічні зв'язки, економічні інтереси з системою мотивації та стимулювання, форми та методи управління.

Структуру господарського механізму зображено на рис. 1.

Економічний механізм як система економічних регуляторів за певних умов може коригувати дію ринкових регуляторів. Саме економічний механізм впливає на сферу обміну та розподілу, а через них на темпи та пропорції відтворювального процесу в суспільному виробництві й окремих його ланках.

Основними елементами економічного механізму функціонування АПК є цінова, фінансово-кредитна, податкова, амортизаційна політика, політика в у сфері стимулювання праці.

На думку Т.В. Пряхіної удосконалення господарського й економічного механізмів вимагає урахування структури їх рівнів. Хоча серед дослідників найбільш поширеним є аналіз двох рівнів господарювання: народногосподарського та госпрозрахункового, виділення в системі суспільного поділу праці загального, часткового, одиничного та територіального обумовлює необхідність аналізу сукупності чотирьох рівнів господарювання: народного господарства, економіки регіону, галузі, підприємства.

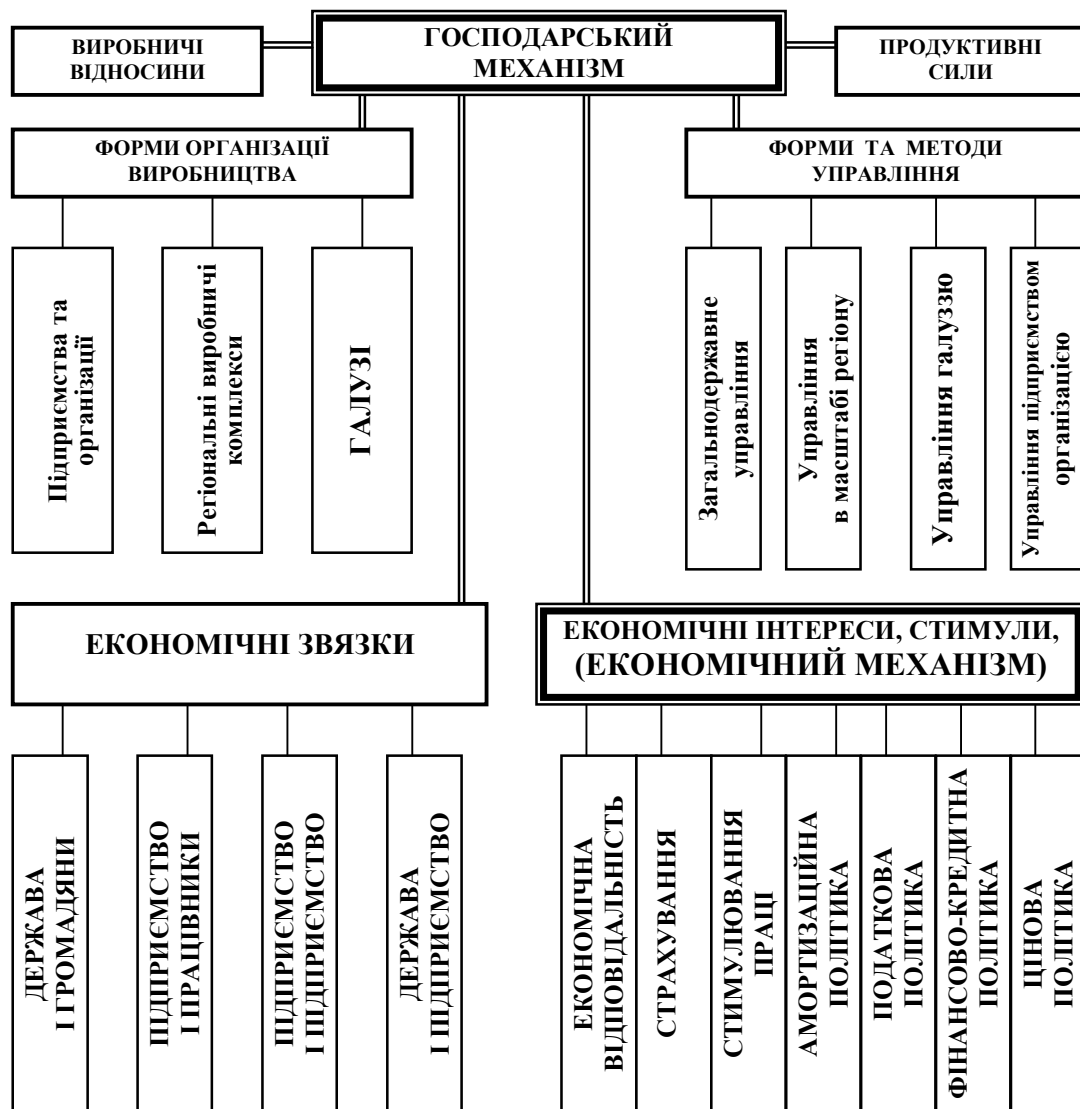

Рис. 1. Структура механізму господарювання

Таким чином, лише постійне удосконалення економічного та господарського механізмів на всіх рівнях господарювання сприятиме найбільш повній відповідності виробничих відносин рівню розвитку продуктивних сил і на цих засадах прискоренню темпів економічного зростання в нашій державі.

**Лекція на тему:
ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ АПК ТА ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА
ДЕРЖАВИ**

- 1. Економічні передумови розвитку АПК України.**
- 2. Особливості сучасного розвитку АПК України.**
- 3. Продовольча безпека держави та шляхи її вирішення.**

1. Економічні передумови розвитку АПК України.

Роки реформ, що декларувалися як ринкові і головні до всебічного прогресу, ознаменувалися різким падінням сільськогосподарського виробництва, руйнацією його матеріально-технічної бази. Ця тема багаторазово висвітлювалася вченими-аграрниками і спеціалістами-практиками сільського господарства й інших галузей АПК. Проте вона, на жаль, не тільки не втратила першорядної значимості, але, навпроти, стає усе більш гострою й актуальною.

Вихідними імпульсами такого розвитку подій стали прийняті реформаторами помилкові принципи аграрної політики, а саме:

а) сільськогосподарське виробництво і реалізація продовольства під дією ринкових сил стають саморегульовані;

б) вітчизняне сільське господарство при відкритих кордонах конкурентоздатне;

в) фінансовий капітал у стані забезпечити процес відтворення за умови введення приватної власності на землю;

г) колгоспно-радгоспне виробництво буде швидко замінено двома-трьома мільйонами фермерських господарств, що гарантують продовольчий добробут країни.

Всі ці принципи, проте, не мали під собою цілком ніяких основ, гірше того, вони суперечили економічним основам реально функціонуючого ринку продовольства взагалі, тим більше в Україні. Ця думка споконвічно розділялася переважною більшістю фахових економістів-аграрників.

Для аграрної кризи характерні такі форми прояву:

- втрата обігових коштів;

- спад обсягу виробництва сільськогосподарської продукції, спричинений зниженням урожайності культур і продуктивності тварин, а також зменшенням посівної площі і поголів'я худоби;

- істотне скорочення середньодушового споживання основних продуктів харчування;

- зниження ефективності виробництва та його збитковість;

- зниження продуктивності праці та її оплати;

- затухання інвестиційної діяльності і руйнація основного капіталу;

- криза неплатежів і бартеризація обміну.

Як бачимо, криза сільського господарства була всеохоплюючою, системною. Це вимагало прийняття комплексу кардинальних заходів на макро-

і мікрорівнях, направлених на стабілізацію сільськогосподарського виробництва і доходів аграрних підприємств, поліпшення соціальних умов селян та закладання фундаменту для їх подальшого зростання. Зважаючи на виняткову важливість цієї проблеми, ми ще не раз будемо звертатися до неї в наступних темах.

2. Особливості сучасного розвитку АПК України.

Слід зазначити, що агропромисловий комплекс має у своєму складі три великі сфери матеріального виробництва та інфраструктури (виробничої і соціальної), що об'єднують різні галузі та підгалузі.

Галузі, що входять до **першої сфери** виробляють для сільськогосподарських підприємств засоби виробництва промислового походження. **Друга сфера** — це власне і є сільськогосподарське виробництво (галузі: землеробство і тваринництво). До **третьої сфери** входить промисловість по переробці сільськогосподарської сировини (поділяється на підгалузі харчової, борошномельно-круп'яної, м'ясо-молочної, рибної промисловості, громадське харчування, галузі легкої промисловості).

Розрізняють також поняття виробничої та соціальної інфраструктури.

Виробнича інфраструктура — це система виробничо-технічного забезпечення й обслуговування сільського господарства та інших галузей комплексу. Сюди належать агрохімічне, зооветеринарне, технічне обслуговування, заготівельна система та елеваторно-складське господарство, зберігання сільськогосподарської та промислової продукції, транспортне господарство, зв'язок й інформаційно-обчислювальне обслуговування, оптова та роздрібна торгівля, прикладні наукові дослідження для всіх сфер діяльності АПК.

До **соціальної інфраструктури** відносять житлово-комунальне господарство, побутове та культурне обслуговування, дитячі й оздоровчі заклади, систему підготовки кадрів.

Необхідно відзначити, що групування виробничої сфери та інфраструктури АПК відбувалося не за відомчими, а за функціональними ознаками, оскільки виробництво одних і тих же видів продукції може бути зосереджене у кількох відомствах.

Сільське господарство як галузь матеріального виробництва має **ряд особливостей**, що позначаються на його функціонуванні в умовах ринкової економіки. **Найперша** з них пов'язана з відносною іммобільністю ресурсів, яка є бар'єром на шляху перерозподілу їх (крім трудових ресурсів) із сільського господарства в промисловість та інші галузі. А це означає, що дана галузь не бере безпосередньої участі у формуванні середньої норми прибутку між галузями.

Проте в реальному житті такого перерозподілу ресурсів не відбувається, за винятком істотного відтоку сільського населення в промисловість і сферу послуг, що має місце в усіх розвинутих країнах. Причина цього полягає в тому, що людські ресурси на селі хоч і скорочуються, але земельні ділянки, якими

вони володіли або на яких вони працювали, не будучи їх власниками, продовжують залишатися в сільськогосподарському обороті. На них і далі виробляється сільськогосподарська продукція, що вимагає від товаровиробників достатньої кількості основного та оборотного капіталу. Це заважає його перетіканню в інші галузі. Більше того, для забезпечення ефективності виробництва в умовах конкуренції сільські товаровиробники повинні здійснювати інвестиції з урахуванням фактичних масштабів землекористування. В цьому саме і виявляється іммобільність ресурсів сільського господарства.

Завдяки цьому, а також впровадженню у виробництво досягнень НТП пропозиція сільськогосподарської продукції зростатиме. Тому логічно сподіватися, що в таких умовах ціни на сільськогосподарську продукцію і доходи сільських товаровиробників матимуть тенденцію до зниження.

На відміну від промисловості до **процесу сільськогосподарського виробництва залучено не три, а чотири ресурси** — основні й оборотні фонди, жива праця і земля, причому земля в сільському господарстві є головним засобом виробництва, тоді як в інших галузях (крім добувної) вона є лише просторовим базисом.

Як основний засіб виробництва земля вимагає свого відтворення на розширеній основі, що породжує ряд специфічних проблем, пов'язаних із збереженням і підвищенням родючості ґрунту.

Аграрні підприємства працюють в умовах ризику і невизначеності. Однією з причин цього є те, що в сільському господарстві економічний процес відтворення тісно переплітається з природними (біологічними) процесами. Сільськогосподарська продукція виробляється за допомогою живих організмів (рослин, тварин, мікроорганізмів), які часто функціонують як засоби виробництва. Оскільки ці живі організми розвиваються за біологічними законами, то цим і зумовлюється відома залежність процесу відтворення в сільському господарстві від природних факторів, що, в свою чергу, вимагає всебічного врахування їх і глибоких знань агробіологічної науки.

Сільськогосподарське виробництво здійснюється **в різних ґрунтово-кліматичних умовах** — добрих, середніх і поганих, що безпосередньо позначається на результатах господарської діяльності підприємств і має наслідком (за інших однакових умов) істотну диференціацію рівня їх економічного розвитку. Підприємства, що працюють у відносно гірших природних умовах, менш конкурентоспроможні, мають вищу вірогідність банкрутства. В умовах ринку ціновий фактор не може бути тим важелем, який забезпечував би таким підприємствам відносне благополуччя і зменшував ризик збанкрутувати. Тому виникає потреба в державній підтримці таких сільськогосподарських підприємств за допомогою позацінових економічних важелів.

У сільському господарстві **робочий період** (час безпосереднього використання живої і уречевленої праці) **не збігається з періодом виробництва** (час від початку виробництва до одержання готової продукції). У результаті такого незбігу виникає сезонність виробництва, яка виявляється в

нерівномірному, переривчастому використанні робочої сили і засобів виробництва, в нерівномірному надходженні продукції і доходів протягом року. Це вимагає розробки заходів щодо пом'якшення сезонності і врахування цього фактора при виборі спеціалізації підприємства. Крім того, така залежність від природних умов викликає необхідність створювати на аграрних підприємствах значні страхові резерви насіння, кормів на випадок неврожаю, спричиненого форс-мажорними обставинами — посухою, градобоєм, повеннями тощо.

Сільське господарство — це кредитомістка галузь, яка не може нормально розвиватися без залучення зі сторони (банків, інших кредитних установ) додаткових фінансових ресурсів, насамперед у формі короткострокових кредитів, для здійснення поточних платежів з метою забезпечення операційної діяльності. Адже в сільському господарстві, як уже зазначалося, існує великий сезонний розрив між вкладенням оборотного капіталу й отриманням доходів. Тому аграрні підприємства повинні мати значні суми коштів для покриття сезонних витрат. Тримати спеціально на такі цілі власні кошти тривалий час економічно невиправдано. Значно ефективніше мінімальні виробничі запаси і кошти в розрахунках формувати за рахунок власних джерел, а понад цього — позичкових, тобто за рахунок кредитів.

Сільське господарство є менш інвестиційне привабливою галуззю порівняно з рядом інших галузей народного господарства. Це спричинено тривалим періодом виробництва сільськогосподарської продукції, який продовжується нерідко більше року і характеризується поступовим наростанням вкладень від початку виробництва до його завершення й одночасним вивільненням коштів у кінці виробництва при одержанні готової продукції. Потенційні інвестори спрямовують свій капітал насамперед у ті виробництва, де має місце швидкий кругообіг коштів, а отже, де можна отримати і швидко віддачу від його інвестування. За цією характеристикою, як бачимо, сільське господарство є менш привабливою галуззю. Якщо взяти до уваги ще й існування підвищеного ризику недоодержання готової продукції в очікуваному обсязі через незалежні від виробника обставини — несприятливі природнокліматичні умови, то стає зрозумілим, чому ця особливість сільського господарства не є тимчасовою, а органічно притаманна йому і проявляється лише з різною інтенсивністю залежно від стану розвитку галузі й окремих аграрних підприємств та кон'юнктури на ринку інвестицій.

В сільському господарстві порівняно з іншими галузями **значно ускладнюється процес управління виробництвом**. Це зумовлено наступними причинами:

- необхідністю розвивати в аграрних підприємствах декілька товарних галузей, які істотно відрізняються технологією та організацією виробництва;
- розосередженістю працівників по великій території, площею нерідко декілька тисяч гектарів земельних угідь і складністю в зв'язку з цим прийняття оперативних рішень (розпоряджень) відповідно до зміни поточної виробничої ситуації;
- доступністю території аграрних підприємств та їх господарських об'єктів стороннім особам і необхідністю докладання додаткових зусиль для

організації збереження власного та орендованого майна, вирощеного врожаю;

- потребою залучення сезонної робочої сили в періоди збігу сільськогосподарських робіт і труднощами управління нею в складі тимчасових організаційних ланок, які нерідко посилюються через низьку кваліфікацію таких працівників;
- необхідністю подовження робочого дня працівників аграрних підприємств з метою своєчасного виконання ними важливих технологічних операцій у стислі (оптимальні) агротехнічні строки та існування таких робочих місць, зокрема в молочному скотарстві, що характеризуються розірваністю робочого дня працівників.

Специфічною особливістю сільського господарства є **існування взаємозалежності і взаємодоповнюваності окремих галузей**, що вимагає всебічного обґрунтування галузевої структури підприємства. Виявом цієї особливості є, зокрема, та обставина, що значна частка продукції даної галузі не набуває товарної форми, а використовується в наступних циклах відтворення.

3. Продовольча безпека держави та шляхи її вирішення.

Одним із основних питань сучасного розвитку України є забезпечення її національної безпеки, а у ракурсі розв'язання цієї проблеми стоїть питання забезпечення продовольчої безпеки як складової, що гарантує добробут населення, а також сталий характер розвитку суспільства, що пов'язаний з усіма напрямками як внутрішньої, так і зовнішньої діяльності держави.

Становище в агропромисловому комплексі залишається складним і супроводжується наростанням негативних тенденцій, і можливою втратою національної продовольчої безпеки. Тому необхідне продовження пошуку оптимальних дій, покликаних забезпечити перехід від спаду до економічного зростання й успішного соціального розвитку АПК, усунути загрозу продовольчої безпеки в державі.

Питаннями вирішення продовольчої безпеки, а також регіональної політики й ефективності продовольчого сектора займалася потужна когорта вчених-аграрників, серед яких О. І. Гойчук, В. І. Бойко, П. Т. Саблук, О. М. Шпичак, В. В. Юрчи-шин та інші. Проте дослідження проблем продовольчої безпеки, зокрема у нових економічних умовах, не можна вважати вичерпаними.

Як відомо з трактування Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (ФАО) — світової організації, що опікується сільським господарством і продовольством, визначено ще у 1996 році: «продовольча безпека забезпечена у тому випадку, коли всі особи в будь-який час мають фізичний та економічний доступ до безпечного й повноцінного продовольства, достатнього, щоб задовольнити свої фізіологічні потреби і переваги, які необхідні для активного та здорового життя [1].

Вітчизняні науковці, зокрема В. Бойко, В. Власов, Б. Пасхавер, досліджуючи проблему підтримання прийняттого рівня продовольчої безпеки, справедливо зазначають, що головною компонентою здоров'я нації,

нормального відтворення людського потенціалу є доступне збалансоване харчування на основі екологічно чистої продукції. У центрі проблематики продовольчої безпеки стоїть людина — громадянин країни і споживач. Можна сказати, що майбутнє держави, яка ставить за стратегічну мету досягнення стабільності економічного розвитку, нерозривно пов'язане з її здатністю підтримувати власний замкнений цикл виробництва продуктів харчування. Нестійка динаміка розвитку вітчизняного АПК, внутрішнього продовольчого ринку, отже, і споживання населенням основних продуктів харчування, свідчать про наявність численних суперечностей, які потребують якнайшвидшого розв'язання. Від рівня мобільності та успіху перетворень залежить здатність держави підтримувати одну з найважливіших складових економічної безпеки — продовольчу.

На думку науковців, продовольчу безпеку слід розглядати через призму наступних складових. По-перше, забезпечення продовольчої безпеки тієї чи іншої країни, а також її регіонів пов'язано з гарантованим стійким і достатнім рівнем виробництва продовольства, що у повному обсязі забезпечує запити її населення. По-друге, продовольча безпека може бути досягнута тільки тоді, коли гарантовані фізичні й економічні умови населення при доступі до продовольства. По-третє, з метою досягнення продовольчої безпеки продукція сільськогосподарського виробництва повинна стабільно й у достатній кількості поставлятися як на регіональні, так і світові ринки. І останнім елементом продовольчої безпеки є забезпечення населення доброякісним продовольством, що не завдає шкоди його здоров'ю.

Такий підхід вказує на те, що повинно забезпечуватися не тільки виробництво достатньої кількості високоякісного продовольства, але й підтримка адекватних і безперервних поставок сільськогосподарської продукції як на регіональні, так і світові ринки. Іншими словами, продовольча безпека досягається за наявності відповідних систем та механізмів, що гарантують достатній обсяг виробництва і поставок продовольства й адекватно реагують на ризики, що можуть викликати перебої у цій сфері.

Особливої уваги набуває прийняте на Четвертих річних зборах Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників рішення внести пропозиції Міністерству аграрної політики України та Українській академії аграрних наук про розробку Національної програми поетапного розвитку агропромислового комплексу України на 2005-2010 рр., спрямованої на забезпечення продовольчої безпеки країни. У програмі має бути розроблений економічний механізм функціонування аграрного виробництва в ринкових умовах.

Лекційна тема:

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ АПК.

1. Агропромисловий комплекс та його суть
2. Особливості АПК
3. Завдання АПК
4. Поняття про структуру НГ АПК
5. Основні аспекти структурної побудови АПК
6. Функціонально-галузева структура АПК

1. Агропромисловий комплекс та його суть

У процесі АПІ виникають і формуються певні інтегровані системи, з сукупності яких можна виділити дві групи АПВ:

1. Відокремлені господарські структури (ВГС), до яких входять самостійні підприємства всіх ланок агропромислового виробництва, що автономно виконують певні функції технологічного процесу (наприклад, виробництво сировини, переробка продукції, транспортування тощо). Як правило, всі вони мають господарську та юридичну самостійність, розвиваються відокремлено, вироблена ними продукція для них є кінцевою, участь у створенні спільного результату вони беруть шляхом контрактних угод чи комбінування на договірних засадах, без розподілу кінцевого результату.

2. Агропромислові формування (АПФ) як організаційно-виробничі структури, в яких різні галузі чи елементи технологічного процесу АПВ інтегруються в одне ціле. Тут підприємства можуть мати господарську та юридичну самостійність, а можуть і втратити її, перетворившись у внутрішні підрозділи АПФ. Продукція, вироблена в такому разі окремими підрозділами, носить проміжний характер, оскільки кінцевою вважається продукція АПФ як органічно цілого.

Незалежно від ступеня інтегрованості АПВ господарські структури та агропромислові формування є складовими агропромис-

лового комплексу, який виступає як логічне завершення процесу агропромислової інтеграції і являє собою організаційне оформлення міжгалузевих зв'язків, що виникають між сільським господарством і галузями промисловості, які виробляють матеріально-технічні ресурси, переробними галузями, торговельними організаціями, а також підприємствами та установами, що формують виробничу і соціальну інфраструктуру АПК.

Оскільки ці зв'язки складаються на макро- і мікрорівнях, то слід розрізняти народногосподарський (національний) і регіональний АПК.

Народногосподарський АПК (НГ АПК) — це «сукупність галузей і видів діяльності народного господарства, які на основі планомірного поділу праці забезпечують виробництво продуктів харчування та інших споживчих товарів

сільськогосподарського походження, а також засобів виробництва і послуг для сільського господарства і переробних галузей промисловості» [II. 12, с. 26]. Отже, національний АПК — це інтегрована органічна система, частина всього народного господарства, яка базується на взаємодії відтворювального процесу в тих сферах і галузях, які мають пряме відношення до задоволення потреб суспільства в продовольчих і непродовольчих товарах, одержаних із сільськогосподарської сировини. Принциповими, визначальними ознаками НГ АПК є:

- постійне формування оптимальної структури, яка б відповідала вимогам відтворювального процесу;
- скоординована діяльність усіх складових з метою забезпечення спільної мети;
- створення реальних умов для інтенсивного розвитку інтегрованого виробництва.

Територіальний (регіональний) АПК являє собою частину НГ АПК, яка розміщена на певній території (в регіоні). Регіональні формування, на відміну від НГ АПК, як правило, характеризуються економічною єдністю. Це обумовлено їх «складом, збалансованістю, системою регулювання і управління, ресурсного забезпечення і ринку збуту, організаційною завершеністю, створенням усім підприємствам рівних можливостей розширеного відтворення» [V. 1, с. 73].

Суть народногосподарського і регіонального АПК ще раз переконує, що в них галузі-партнери інтегровані не за принципом «суми», а виключно на основі взаємодії, взаємозв'язку, взаємозалежності у розвитку і функціонуванні. Саме тому під АПК слід розуміти багатогалузеве формування, в якому постійно відбувається-

ся і вдосконалюється процес злиття самостійних відокремлених елементів виробництва в єдиний інтегрований спосіб одержання кінцевої продукції і яке функціонує за схемою «виробництво— споживання». Це й обумовлює призначення АПК як головної ланки в реалізації аграрної політики, вирішенні продовольчої проблеми.

2. Особливості АПК

У зрілому розвитку АПК характеризують дві принципові ознаки, які водночас є і його особливостями, а отже, суттєво відрізняють АПК від інших міжгалузевих комплексів:

1. АПК в сучасних умовах слід оцінювати як багатогалузеве формування, яке не тільки уособлює злиття відокремлених процесів виробництва в різних галузях народного господарства в єдиний суспільний процес, що розвивається за схемою «виробництво—споживання», а є й формою існування системи суспільних відносин, які складаються в процесі виробництва, соціального, політичного і духовного життя та діяльності чималої частки населення суспільства. З погляду на це, соціальна політика стосовно до АПК має

базуватися на глибокому знанні й всебічному врахуванні людського фактора та особливостей його формування й відтворення в сільському господарстві, промисловості, сервісних і торговельних підприємствах.

2. АПК відрізняється від інших міжгалузевих комплексів тим, що він являє собою біоекономічну систему. Це обумовлено наявністю в його складі сільського господарства, в якому факторами виробництва виступають земля, вода, сонячна енергія, рослини, тварини. Ця особливість АПК позначається як на його функціонуванні, так і на специфічному зворотному характері міжгалузевих зв'язків, а саме:

- для використання землі як засобу виробництва треба мати особливу систему машин і порівняно високий рівень кваліфікації робочої сили;
- строки постачання техніки, добрив, засобів захисту рослин і тварин тощо, виконання робіт, технологічних операцій, здійснення ремонтів, переробки продукції диктуються не регульованою ритмічністю, а ритмом природних процесів;
- сезонний (стохастичний) характер сільського господарства обумовлює сезонний характер функціонування переробних галузей;
- наявність живих організмів викликає потребу в специфічних засобах праці й значні витрати (а також втрати) енергетичних ресурсів;
- досить відчутний вплив природного фактора (клімат, опади, сонячна енергія) позначається на чергуванні врожайних і неврожайних років і, як наслідок, на складності збалансування потужностей сировинної і переробної бази;
- відтворювальний процес в АПК пов'язаний не лише з економічними і технічними факторами, а й з біологічними, а отже, потребує обов'язкового відтворення природних ресурсів.

З наведеного переліку виробничих факторів, які характеризують відмінні риси та особливості АПК, видно, що в системі управління народним господарством цьому міжгалузевому формуванню повинна приділятися особлива увага, тим більше, що саме на АПК покладається вся повнота відповідальності за вирішення продовольчої проблеми.

3. Завдання АПК

За сучасних умов АПК покликаний забезпечити виконання таких глобальних завдань:

1. Найбільш повне забезпечення відповідно до реального попиту потреб суспільства в продуктах харчування і предметах масового споживання, одержаних із сільськогосподарської сировини;
 2. Забезпечення умов відтворення агропромислового виробництва на інтенсивній основі та збереження навколишнього середовища;
 3. Всебічне сприяння розв'язанню соціальних проблем села;
 4. Мобілізація всіх можливих джерел одержання продовольства.
- Традиційно заведено вважати, що головним постачальником продовольства є

сільське господарство. Однак динамізм людських потреб покликав до життя інші джерела продовольчого достатку. Відповідно до особливостей розвитку агропромислового виробництва в Україні джерелами одержання продовольства слід вважати:

1. Сільське господарство як основну і вирішальну ланку;
2. Садово-городні кооперативи, підсобні аграрні цехи промислових підприємств, інших організацій;
3. Розвиток рибного господарства і марікультури;
4. Збирання дикорослих плодів і ягід;
5. Скорочення втрат продукції та сировини.

Для сучасних реалій АПК України скорочення втрат слід розцінювати як одне з найвагомійших джерел одержання продовольства. До того ж це те джерело, яке практично не потребує додаткових вкладень. Підтвердженням вагомості цього резерву є, зокрема, такі красномовні дані: сумарні втрати при транспортуванні, зберіганні та переробці зерна на елеваторах і млинокомбінатах, а також іншої рослинницької продукції на завершальних етапах її переробки сягають майже 50% від валового збору. Ми втрачаємо картоплі та овочів до 45%, у т. ч. під час збирання — 15%, від шкідників — 15%; цукрових буряків — щонайменше 30%, у т. ч. 10% — під час збирання, 10% — при зберіганні і 10% — у зв'язку із подовженням строків переробки. Затягування строків збирання зернових призводить до втрати 20—25% урожаю.

Як бачимо, втрати продукції і сировини мають місце не лише в сільському господарстві. До них причетні й галузі промисловості, у т. ч. ті, що виробляють матеріально-технічні ресурси і переробляють сировину, і торгівля. Компетенція органів управління АПК як на макро-, так і на мікрорівні має зводитися, крім вирішення загальних питань розвитку комплексу, також до розробки дійових заходів щодо скорочення втрат. Саме так, оскільки природа втрат на всіх етапах агропромислового виробництва виходить далеко за межі сільського господарства.

Втрати агропромислового виробництва та причини їх можна класифікувати за такими групами:

1. У галузях промисловості, що забезпечують АПК матеріально-технічними ресурсами:
 - недосконалість конструкцій машин, незадовільні експлуатаційні характеристики їх;
 - неврахування при створенні машин, у виробництві матеріально-технічних ресурсів потреб та особливостей сільського господарства;
 - постачання сільському господарству ресурсів промислового походження загального призначення некомплектними або такими, що не пройшли виробничого випробування.
2. У сільському господарстві:
 - недобір урожаю через несвоєчасне чи недоброякісне виконання технологічних операцій;
 - природні втрати при зберіганні та реалізації продукції понад установлені нормативи;

- використання частини зібраного врожаю не за призначенням;
 - витрати продукції понад установлені раціональні норми.
3. У заготівлі та переробці сільськогосподарської сировини:
- втрати через зниження якості продукції;
 - переробка сировини не за призначенням;
 - неповна або некомплексна, недостатньо глибока переробка сировини.
4. У торгівлі:
- наднормативні втрати в процесі зберігання та реалізації;
 - низький рівень або відсутність маркетингової діяльності;
 - переважання традиційних способів торгівлі.

З наведеного переліку видно, що доки кожен контрагент, причетний до виробництва продовольчих і непродовольчих товарів сільськогосподарського походження, не буде зацікавлений у кінцевому результаті, тобто у задоволенні попиту споживача цих продуктів, доти ці втрати матимуть місце. А це ще один, і досить переконливий, аргумент щодо суті та природи зворотного зв'язку, який в агропромисловому виробництві дедалі набуває особливої ваги.

«Пропорційний і збалансований розвиток АПК означає досягнення певної відповідності між виробництвом сільськогосподарської техніки та потребами комплексної механізації сільського господарства; між сировинними ресурсами сільського господарства і потужностями переробної промисловості, сферами зберігання та транспортування; між обсягами виробництва готової продовольчої продукції і розвитком системи її реалізації» [IV. 29, с. 6—7].

АПК, таким чином, слід вважати тією управлінсько-виробничою структурою, яка спроможна поставити надійний заслін втратам на всіх технологічних стадіях одержання і реалізації кінцевого продукту.

4. Поняття про структуру НГ АПК

Оскільки АПК як велике міжгалузеве формування постійно перебуває в стані розвитку, досить важливо знати його реальну структуру, співвідношення та функціональне призначення її складових. Ця потреба диктується також впливом тих якісних і кількісних змін, які властиві для АШ в усіх її проявах і які впливають на формування виробничого потенціалу АПК. Серед сукупності глибинних, внутрішніх змін, які відбуваються в АПК, слід виокремити такі:

1. У міру поглиблення і розширення сфери АП в АПВ формується більш досконала і потенційна структура, досконаліший склад виробничого потенціалу, що породжує нові протиріччя, нові вимоги. В даному випадку під виробничим потенціалом АПК слід розуміти сукупність «земельних ресурсів і природних умов, основних і оборотних виробничих фондів, досягнень науково-технічного прогресу, технологій, матеріальних і трудових ресурсів, які знаходяться в розпорядженні підприємств і організацій, що входять до складу АПК» [IV. 10, с. 8].

2. Суть нових зрушень у структурі АПК зводиться до того, щоб надати новий імпульс взаємовідносинам сільського господарства з

фондозабезпечувальними і переробними галузями промисловості, із сферою виробничого обслуговування.

«Якщо визначення понять АПК, цілей його розвитку — це першопочатковий етап у розробці методології оцінки його соціально-економічної суті, то другим кроком є обґрунтування складу АПК, його структурна характеристика. При цьому, як правило, передбачають, що ядром АПК є сільськогосподарське виробництво, враховують ступінь прямого зв'язку з ним інших галузей та їх вплив на досягнення основних цілей АПК, а також рівень технологічного, соціально-економічного та організаційного взаємозв'язку між постачальниками і споживачами» [П. 2, с. 12—13].

3. Виробничий і соціально-економічний характер міжгалузевих відносин вносить певні корективи в систему менеджменту АПК.

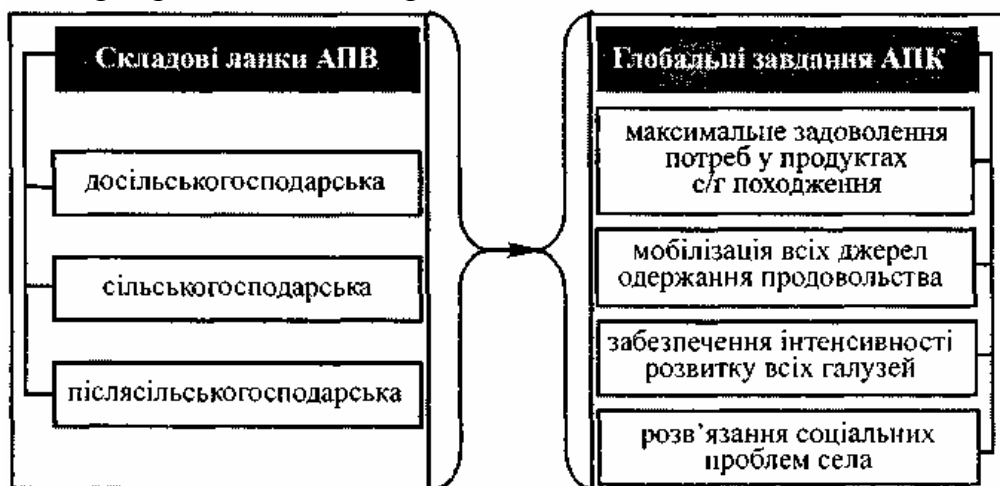
З погляду на це знання структури АПК має важливе практичне значення, оскільки в ньому закладені можливості вивчення суперечностей агропромислової економіки як фактора, що визначає параметри подальшого розвитку.

Під структурою взагалі слід розуміти організаційну побудову якоїсь системи, тобто співвідношення складових в одному цілому. Якщо скористатись елементарним поняттям теорії систем, то структуру АПК слід проектувати на його функцію. Отже, процес формування структури АПК відбувається під впливом співвідношення між системою та її функцією, а саме:

- функція системи є первинною, а тому відіграє домінуючу роль в її структурному утворенні;
- лише оптимальна структура системи створює оптимальні умови для реалізації функції;
- чим повніше і точніше структурна будова системи спроектована на реалізацію функції, тим швидше і вищим досягається результат.

Ці загальнотеоретичні положення мають особливе значення для АПК, оскільки його кінцева мета (функція) є досить конкретною і

водночас багатовекторною та складною. Щоб точніше зрозуміти цей теоретичний постулат, варто зіставити вже відомі глобальні завдання та складові ланки агропромислового виробництва:

У лівій частині схеми наведено структуру АПВ відповідно до черговості

та послідовності формування факторів агропромислового виробництва. Права частина схеми являє собою не що інше, як багатовекторну функцію АПВ. Отже, щоб ця багатовекторна функція була реалізована, потрібно, щоб на неї однаковою мірою працювали всі складові ланки АПВ. Іншими словами: чим повніше і точніше складові ланки АПВ відповідають глобальним завданням, тим реальнішим буде кінцевий результат, і навпаки, якщо в структурі АПВ виникає якась відхилення або якась одна з трьох ланок не спрацює на досягнення глобальних завдань, то результат буде низький. До того ж, складові ланки АПВ мають бути націлені на вирішення не якогось одного із глобальних завдань, а на всі глобальні завдання в комплексі, бо саме вони і є цільовою кінцевою функцією АПВ. Звідси випливає висновок: лише така побудова АПК, яка найбільше відповідає успішному розв'язанню його глобальних стратегічних завдань, може вважатись оптимальною. Щоправда, в практиці управління міжгалузевими комплексами досить важливо брати до уваги прагнення будь-якої системи, що склалася, до так званої автономії, що є, звичайно, природним і зрозумілим явищем. Проте не слід забувати, що по відношенню до АПК автономність практично виключається, бо АПІ — процес перманентний, пов'язаний з постійним пошуком нових ресурсів і нових способів їх технологічного поєднання в АПВ.

5. Основні аспекти структурної побудови АПК

Багатогалузевість складу, наявність не однієї, а кількох стратегічних цілей розвитку АПК обумовлюють той факт, що структурну побудову цього формування не можна охарактеризувати однозначно*. Ознаками його будови є не тільки галузі, що формують технологічний процес, а й окремі фактори виробництва, територіальне розміщення підприємств, рівень керованості, виробничий профіль, спеціалізація АПВ.

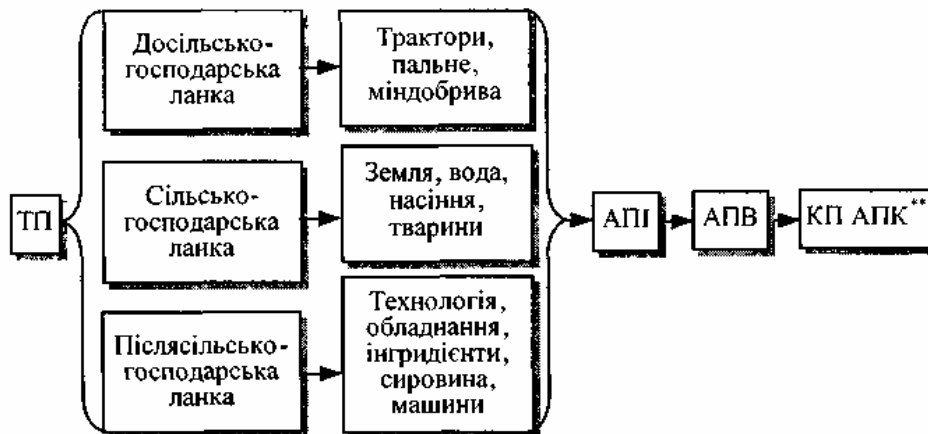
На ступінь синтезу галузей АПВ справляють вплив існуючий адміністративно-територіальний поділ країни, значна диференціація природнокліматичних умов, рівень розвинутості переробних і сервісних виробництв, наявність реального споживача та його платоспроможний попит, участь певного підприємства чи території в міжрегіональному обміні продуктами АПВ.

Тому існує кілька підходів до характеристики структури АПК, а саме:

1. Виробничо-технологічний підхід. Суть цього підходу зводиться до того, що в основу характеристики кладеться сукупність факторів (ресурсів) виробництва і технологічних способів їх поєднання для одержання продукції з певними споживчими властивостями. Тут йдеться про максимальне врахування зворотного зв'язку при комплектуванні ресурсів для виробництва кінцевого продукту. В загальних рисах виробничо-технологічну структуру можна зобразити так(див **рисунок**):

Практичний бік знання суті виробничо-технологічної побудови АПК дає можливість:

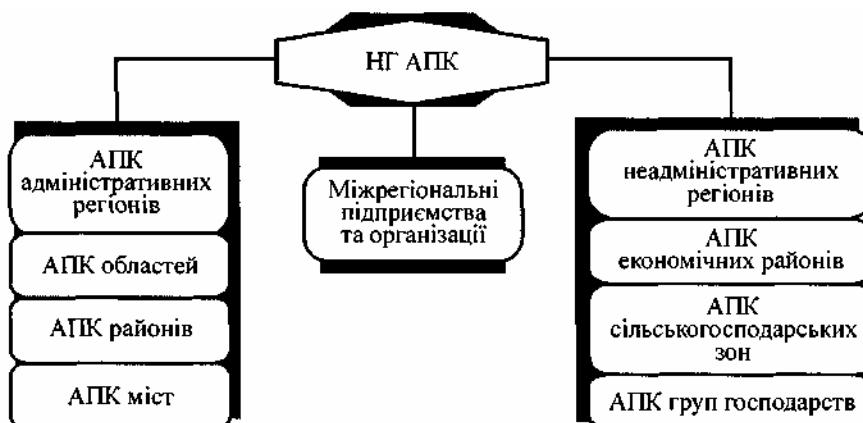
- мати більш чітку і кваліфіковану уяву щодо формування виробничого потенціалу, під чим розуміють сукупність тих ресурсів, від розумного поєднання яких залежить розмір, якість і вартість кінцевого продукту;
- врахувати в повній мірі вимоги споживача до виробника, а отже, забезпечити нормальний хід технологічного процесу;

- обґрунтувати пропорції між окремими ланками технологічного процесу з позицій забезпечення високої якості й бажаного асортименту продукції;
- виявити відповідність залучених ресурсів особливостям технологічного процесу;
- опрацювати реальні баланси ресурсів, забезпечення їх в реальному виробничому процесі.

2. Територіально-виробничий підхід. В основі цього підходу лежить сукупність регіональних (територіальних) АПК з усіма їх особливостями, обумовленими рівнем суспільного поділу праці, природно-економічними умовами виробництва, адміністративно-територіальним поділом. Наприклад, АПК Полісся України має зовсім іншу виробничу спеціалізацію, ніж АПК Степу. В той же час, у межах однієї й тієї ж області між АПК різних районів існують свої відмінності.

Умовно територіально-виробничу структуру АПК можна представити так:

Такий підхід до трактування структури АПК дає можливість повніше і

точніше враховувати зональні (територіальні) особли-

вості виробництва, реальніше вирішувати проблеми самозабезпечення регіонів, предметніше здійснювати систему заходів щодо поліпшення АПІ в регіоні, раціонального використання виробничих ресурсів і капіталовкладень, створення рівних економічних умов господарювання і можливостей технічного забезпечення всіх галузей АПК. Крім того, територіальна побудова АПК є основою виділення із загальної сукупності галузей і підприємств тих, що технологічно та органічно зв'язані між собою і формують в межах регіону певну продуктову вертикаль, наприклад, бу-рякоцукровий підкомплекс адміністративного району.

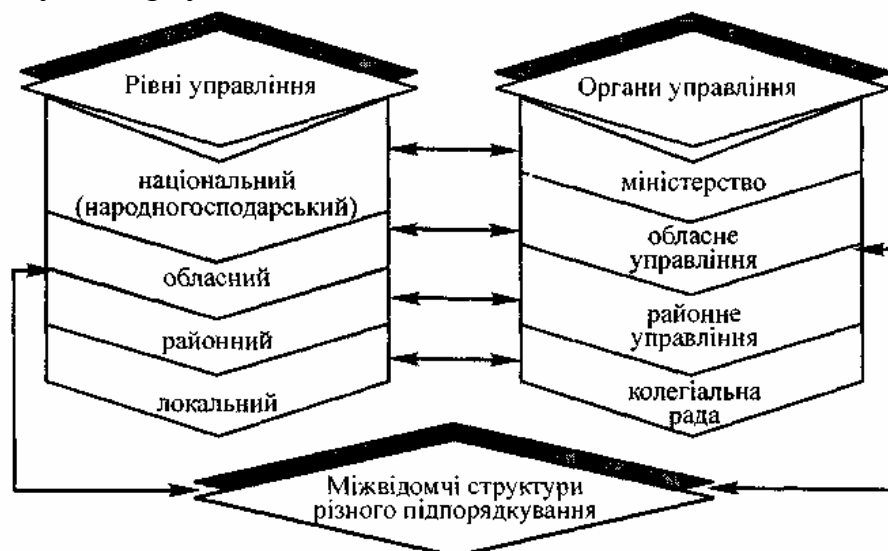
Проблема регіонального розвитку АПК в сучасних умовах набуває особливого значення: кожний окремо взятий регіон в умовах ринкової економіки, з одного боку, має сам себе забезпечувати продовольством, а з іншого — сприяти формуванню достатніх сировинних і продовольчих фондів загальнодержавного значення.

Територіально-виробничий поділ АПК потребує чіткої диференціації регіонів з точки зору їх участі в міжрегіональному обміні. Зокрема, в Україні всі регіони агропромислового спрямування можна поділити на три самостійні групи, а саме: ті, що мають можливість і повинні вивозити за свої межі продукцію; ті, що не можуть обійтися без завезення продовольства, і так звані самозабезпечувальні, які можуть продукцію власного виробництва вивозити, але на умовах взаємовигідних зустрічних продажів. Якщо перші регіони слід вважати гарантами забезпечення загальнонаціональних потреб, то другі аж ніяк не можуть брати участь у формуванні централізованих продовольчих і сировинних фондів держави.

Такий поділ регіонів за їх специфічними особливостями є підставою опрацювання державного механізму регулювання міжрегіональних зв'язків у сфері виробництва, зберігання та реалізації продовольства. Без розробки і втілення в практику такого механізму не обійтись, якщо ми хочемо гарантувати продовольчу безпеку держави в цілому і кожного регіону зокрема. Впровадження ринкового механізму регулювання міжрегіональних продовольчих відносин дає змогу вирівняти продовольче забезпечення територій, гарантувати населенню достатній за якістю та асортиментом рівень споживання продукції, підтримувати розумну пропорційність між розмірами та строками формування централізованих і регіональних фондів продовольства. Роль держави полягає у розробці цінового механізму міжрегіональних зв'язків, створенні добре налагодженої інфраструктури, гарантуванні регіонам економічних умов прибутковості та соціального розвитку.

3. Організаційно-управлінський підхід. Суть цього підходу зводиться до того, що на різних рівнях агропромислового виробництва складаються різноманітні форми організації та управління інтеграційними процесами. Водночас інтереси АПВ потребують, щоб вони були ієрархічно поєднаними і забезпечували цілеспрямований та взаємоузгоджений розвиток усіх ланок АПК. А це, в свою чергу, передбачає розумний розподіл відповідальності та компетенції між мікро- і макроекономічними керуючими системами за

принципом «знизу до верху»:

Такий підхід до структурної побудови АПК має досить важливе практичне значення. Як правило, нові підходи і форми АПІ виникають і складаються на мікрорівні, а тому завдання органів управління АПК на обласному і національному рівнях полягає в тому, щоб сформувати таке зовнішнє середовище і виробити такий господарський механізм, які б сприяли утвердженню всіх інновацій. Отже, головне призначення організаційно-управлінського підходу до структурної побудови АПК полягає в тому, щоб при формуванні керуючої і керованої систем АПІ максимально наблизити їх функції до практичного розв'язання таких глобальних завдань, як:

- забезпечення ефективного пропорціонального розвитку АПК на всіх рівнях;
- удосконалення галузевої та територіальної структури виробництва і забезпечення на цій основі найбільш раціональних напрямів АПІ;
- максимальне сприяння раціональному використанню всіх видів ресурсів і мобілізації всіх можливих джерел одержання продовольства;
- створення реальних економічних умов для ефективного функціонування АПВ.

Як бачимо, суть організаційно-управлінської побудови АПК виходить за рамки суто управлінської функції, хоча роль її в інтеграційному процесі досить важлива. «Інтеграційний процес може бути ефективним за умов, коли він охоплює також низові ланки АПК, об'єднує їх зусилля для досягнення вищих кінцевих результатів. Саме на рівні підприємств реалізуються організаційні та економічні переваги інтегрованого агропромислового виробництва» [IV. 2, с. 9].

4. Соціально-економічний підхід. У сучасних умовах АПК України представлений найрізноманітнішими формами власності та господарювання і, отже, являє собою своєрідну соціально-економічну систему. Багатоукладність АПК свідчить, з одного боку, про бурхливий розвиток соціально-економічних перетворень, а з іншого — про необхідність і важливість своєчасного реагування держави та її управлінських структур на можливі зміни соціально-економічного клімату в цій сфері матеріального виробництва. Отже, основою

соціально-економічного аспекту структурної побудови АПК слід вважати сукупність різновидів форм власності і господарювання та обумовлену цим наявністю різних соціальних груп населення (працівники державних підприємств, члени кооперативів, одноосібники, орендарі та орендодавці, фермери, інші приватні господарі, асоційовані виробники тощо).

«Багатоукладність економіки — одна з найважливіших передумов ефективного функціонування ринку. Розвиваючись в єдності, різні форми господарювання взаємодоповнюють і взаємозбагачують одна одну, вишукують збереження свого місця на ринку, завоювання нових ринкових ніш. Їх паралельне функціонування розширює межі конкуренції, зумовлює формування вигіднішої структури виробництва з урахуванням конкретних умов. Від цього виграють всі: товаровиробники, зайняті в різних сферах виробництва і формах господарювання; громадяни — споживачі продукції, які разом з товаровиробниками є основними суб'єктами ринку; держава, яка має можливість краще забезпечувати народногосподарські потреби в продовольстві; суспільство — з його зростаючими соціально-економічними інтересами і потребами» [V. 45, с. 55].

Знання суті соціально-економічного підходу до структурної побудови АПК дає можливість кваліфікованіше вирішувати проблему інтенсивного відтворення і вирівнювання умов господарювання, оскільки участь кожної форми власності у формуванні ринкових механізмів стає однією з головних функцій. Важливо також підкреслити, що завдяки конкретно цільовому підходу до різних форм господарювання державні і самоврядні управлінські структури мають можливість реально впливати на розв'язання соціальних проблем села.

5. Продуктовий (або предметно-технологічний) підхід. Серед усіх підходів до характеристики структури АПК продуктовий підхід є особливим, оскільки він означає, що за будь-яких проявів АПІ спільний інтерес інтегрованих галузей і підприємств матеріалізується у виробництві конкретних видів (одного чи кількох) кінцевої продукції. Цьому підпорядковується система комплектації і використання ресурсів, поділ компетенції між територіями та органами управління, організація мотивації праці тощо. Продуктова побудова АПК може бути представлена в загальних рисах так:

Продуктова побудова АПК також має досить важливе практичне

значення, оскільки:

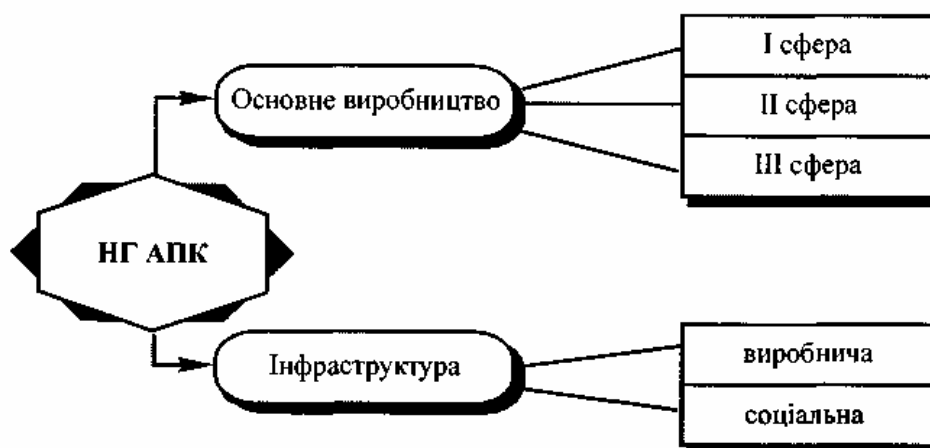
- кожний структурний елемент АПВ орієнтується на кінцевий результат;
- вся діяльність АПФ підпорядковується вдосконаленню технології виробництва, його організації, регулюванню економічних взаємовідносин між партнерами;
- виникає можливість зробити управління предметнішим, централізувати найважливіші функції, сконцентрувати увагу на розв'язанні пріоритетних завдань;
- складається господарський механізм, побудований на розумному поєднанні економічних та адміністративних методів управління;
- зосередження функцій менеджменту на виробництві конкретних видів кінцевої продукції сприяє зростанню синергічного економічного ефекту.

6. Функціонально-галузева структура АПК

Розглянуті вище підходи до характеристики структурної побудови АПК, хоч і дещо різняться за змістом ^ призначенням, проте мають і спільний корінь, спільну основу. Йдеться про так звану функціональну значущість і функціональне призначення галузей, підприємств і видів діяльності, що інтегруються в АПВ. На цій підставі в теорії і практиці вивчення та аналізу розвитку АПК найбільш прийнятною і поширеною визнано функціонально-галузеву структуру, під якою слід розуміти сукупність взаємопов'язаних галузей і видів діяльності, які виконують певні функції та інтегруються в рамках АПК для досягнення кінцевих цілей в системі міжгалузевих зв'язків.

Такий підхід до структурної побудови АПК урахує також необхідність удосконалення економічного механізму міжгалузевих зв'язків, оскільки «поряд з організаційними формами управління міжгалузевими зв'язками і забезпеченням агропромислової інтеграції необхідні економічні методи ув'язки діяльності підрозділів АПК, технологічно пов'язаних між собою» [IV. 21, с. 142].

Схематично функціонально-галузева структура АПК матиме такий вигляд:

Функціонально-галузеву структуру АПК слід розглядати з двох точок

зору:

- як базу для виділення галузевих ланок комплексу;
- як важливий показник, що характеризує результат функціонування комплексу.

Виходячи з цього, а також беручи до уваги те, що в основу даної структури кладеться класифікація галузей, які безпосередньо впливають на створення кінцевого продукту, а також градацію виробничого процесу на окремі ланки, з усієї сукупності галузей за функціональною ознакою можна виокремити такі блоки:

а) основне виробництво:

— I сфера: галузі, що виробляють засоби виробництва та інші матеріально-технічні ресурси промислового походження;

— II сфера: сільське господарство, інші джерела одержання сировини для виробництва продовольчих і непродовольчих товарів сільськогосподарського походження;

— III сфера: галузі промисловості, що переробляють сільськогосподарську та іншу сировину для одержання продовольства і непродовольчих товарів і забезпечують їх зберігання та реалізацію;

б) інфраструктура:

— виробнича, що забезпечує виробничо-технічне обслуговування підприємств і галузей основного виробництва;

— соціальна, яка створює необхідні умови для відтворення робочої сили і нормального функціонування людського фактора в інтегрованому виробництві.

Отже, функціонально-галузева структура АПК показує співвідношення різних галузей АПВ та їх місце і роль у створенні кінцевого продукту АПК. З її побудови випливає низка практичних висновків, а саме:

1. У кожній ланці АПВ повинно вироблятися стільки ресурсів (продуктів), скільки можна їх продуктивно спожити чи переробити на наступній ланці.

2. Для нормального функціонування системи в цілому необхідна суворозбалансованість не лише обсягів виробництва, а й ресурсів, що гарантує нормальний відтворювальний процес.

3. Галузі і види діяльності, які формують основне виробництво і інфраструктуру АПК, повинні забезпечувати не тільки галузевий, а й загальний, спільний ефект АПВ.

4. Розчленування АПВ на складові за їх функціональним призначенням уможливує глибше розуміння особливостей комплексного підходу до планування АПК та аналізу й обґрунтованого трактування міжгалузевих пропорцій.

5. Функціональна побудова АПК має доповнюватись детальною галузевою структурою, яка підпорядковується досягненню кінцевої мети і забезпеченню пропорційальності розвитку.

**Лекція на тему:
ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ АГРОПРОМИСЛОВОГО
ВИРОБНИЦТВА ТА МЕХАНІЗМ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ.**

1. Кінцева продукція, методика її визначення та тенденції її виробництва.

2. Механізм аналізу та оцінки ефективності агропромислового виробництва в умовах ринку. Критерії ефективності.

3. Система показників ефективності агропромислового виробництва на всіх його рівнях.

4. Стратегія механізму розвитку та ефективного функціонування АПК в умовах ринку.

1. Кінцева продукція, методика її визначення та тенденції її виробництва.

Агропромисловий комплекс – один з найбільших і найважливіших секторів економіки України. Від рівня розвитку, стабільності його функціонування, особливо сільського господарства, залежить стан економіки і продовольча безпека держави, розвиток внутрішнього і зовнішнього ринків, матеріальний рівень життя населення.

Агропромисловий комплекс України дає 95% продовольчих ресурсів, і за рахунок його продукції формується більше 2/3 фонду народного споживання.

Продукція АПК в експортному потенціалі країни займає 26,5%, в тому числі сільського господарства — 14, харчової і переробної промисловості 12,5%. Кінцева продукція АПК у 2000 р. складала: I сфера – 16%, II сфера – 52%, III сфера – 32%.

Кінцева продукція АПК в різних країнах має свою відповідну структуру. Так, в Німеччині: I сфера складає – 2,2%, II сфера – 2,2%, III сфера – 89,7%, в АПК США частка III сфери складає понад 60%.

На сільське господарство припадає близько 20% загального обсягу валового продукту держави. У Білорусі та Казахстані, наприклад, цей показник становить 13%, в Росії - майже 7%.

Висока питома вага України і в загальноєвропейському поділі праці. Займаючи 19,4% площі сільськогосподарських угідь, в тому числі 27,3% ріллі, вона виробляє 13,2% зерна, 20,6% - цукрових буряків, 23,5% – соняшника, 6,5% – м'яса, 11,6% – молока. Отже, потенціал сільського господарства ще не вичерпаний, оскільки питома вага ріллі значно вища від питомої ваги основних видів продукції.

У світовому масштабі Україна теж виділяється виробництвом зерна, цукрових буряків, соняшника, картоплі. Незважаючи на аграрну кризу і значний спад виробництва сільськогосподарської продукції, Україна за рівнем її виробництва на душу населення не поступалася як країнам Європи, так і цілого світу. За даними Інституту аграрної економіки УААН, у 2001 році

виробництво зерна на душу населення в Україні становило 792 кг, у світі - 336 кг, цукрових буряків відповідно 315 кг та 39 кг. По виробництву зерна Україна поступається таким країнам, як Угорщина, Канада, США, Франція.

Поняття кінцевої продукції важливе для сільськогосподарських і агропромислових підприємств і формувань, а також для агропромислового комплексу в цілому. В загальному розумінні кінцева продукція — це та, що надійшла в особисте споживання людей, а також у виробниче споживання за межі підприємства, об'єднання чи АПК. Наприклад, у сільськогосподарських підприємствах кінцева продукція представлена товарною продукцією незалежно від каналів її реалізації, продукцією, використаною в громадському харчуванні, дитячих садках і яслах та виданою працівникам у рахунок оплати праці.

Проте це — не повне визначення кінцевої продукції, адже сільськогосподарська продукція, залишивши межі підприємства чи об'єднання, може бути виробничо спожита також у межах агропромислового комплексу, в інших підприємствах чи об'єднаннях. Щоб не було повторного рахунку, цю продукцію не слід враховувати при визначенні кінцевої продукції того виробничого об'єкта в середині АПК, який її виробничо спожив.

Отже, кінцева продукція по відповідному підприємству представлена товарною продукцією за всіма каналами реалізації, продукцією, яка використана на особисте споживання в межах підприємства (в громадському харчуванні, дитячих садках, яслах, видана працівникам у рахунок оплати праці) за мінусом купленої сільськогосподарської продукції, що використана на виробниче споживання у звітному році.

Кінцева продукція визначається у натуральній формі лише в розрізі окремих видів сільськогосподарської продукції. Наприклад, у звітному році підприємство виробило 30 тис. ц зерна. Різним споживачам за межі підприємства було реалізовано 18 тис. ц, видано в рахунок оплати праці 2 тис. ц, на корм худоби спожито 4 тис. ц. Для посіву ярих культур в даному році підприємство закупило 1100 ц насіння першої репродукції. Звідси кінцева продукція галузі зерновиробництва становила 19 тис. ц ($18000 + 2000 + 100 - 1100 = 19000$).

В цілому по підприємству кінцева продукція визначається у вартісному виразі за цінами фактичної реалізації (закупівлі). Продукція, видана на оплату праці і внутрішньогосподарське особисте споживання, оцінюється за середніми на певний вид продукції цінами реалізації. По АПК чи агропромислового формуванню в цілому кінцеву продукцію доцільно визначати методом приросту вартості сільськогосподарського продукту на всіх стадіях його руху до кінцевого споживача. Іншими словами, вартість кінцевої продукції представлена вартістю виробництва кінцевої продукції сільського господарства і вартістю, добавленою її промисловою переробкою і торгівлею.

Для глибшого розуміння сказаного наведемо такий умовний приклад. Припустімо, що сільськогосподарська продукція в процесі її перетворення в продукцію кінцевого споживання пройшла чотири стадії виробництва:

$$\begin{aligned} \text{I. } & 40c + 80(v + \tau) = 120; \\ \text{II. } & 120c + 20c_1 + 30(v + \tau) = 170; \\ \text{III. } & 170c + 26c_1 + 40(v + \tau) = 236; \\ \text{IV. } & 236c + 10c_1 + 20(v + m) = 266. \end{aligned}$$

На першій стадії виробляється сільськогосподарська продукція, яка виходить за межі сільськогосподарських підприємств і тому є кінцевою для них в обсязі 120 одиниць. На другій — відбувається приріст кінцевої продукції в 50 $[20c_1 + 30(v + \tau)]$, на третій — 66 і на четвертій стадії — 30 одиниць. Загальний обсяг кінцевої продукції становить 266 одиниць $(120 + 50 + 66 + 30)$.

Перевага такого методу визначення кінцевої продукції полягає в тому, що, по-перше, виникає можливість розрахувати вклад кожного виду діяльності в кінцевий результат, по-друге, не допускається повторний рахунок, як це має місце при визначенні валової продукції. Неважко помітити, що в наведеному прикладі загальна вартість останньої становить 792 одиниці $(120 + 170 + 236 + 266)$, в тому числі повторний рахунок дорівнює 526 одиницям $(792 - 266)$.

По агропромисловому підприємству, об'єднанню (комбінату) і АПК в цілому вартість кінцевої продукції можна визначити за формулою:

$$КП = КП_2 + КП_3 + КП_4,$$

де $КП_2$ — вартість кінцевої продукції в другій сфері АПК — сільськогосподарському виробництві;

$КП_3$ і $КП_4$ — приріст вартості кінцевої продукції у третій і четвертій сферах АПК (відповідно в переробній промисловості і громадському харчуванні та роздрібній торгівлі продуктами сільськогосподарського походження).

Оцінка вартості кінцевої продукції може здійснюватися двома способами:

1) як уже зазначалося, за поточними фактичними цінами реалізації товарів усіх трьох сфер АПК;

2) за порівнянними цінами.

Перший спосіб дає змогу визначити обсяги кінцевої продукції відповідно до кон'юнктури ринку і реально виявити грошові потоки в розрізі сфер АПК, а другий — аналізувати й оцінювати в динаміці зміни фізичної маси кінцевої продукції.

Порівняння цих двох оцінок дає змогу кількісно визначити вплив цінового фактора на обсяг кінцевої продукції, об'єктивно судити про вклад кожної сфери АПК в її створення.

У сільськогосподарському виробництві вартість кінцевої продукції за порівнянними цінами можна визначити за формулою:

$$КП_2 = \sum_{i=1}^n TP_i \cdot C_i \cdot K_i + \sum_{i=1}^n OC_i \cdot C_i \cdot K_i - \sum_{i=1}^n PK_i \cdot C_i \cdot K_i$$

де $ТПі$ — товарна продукція сільського господарства i -го виду;
 $Ці$ — порівнянна (середня) ціна i -го виду продукції;

$Кі$ — коефіцієнт якості i -го виду продукції, що визначається діленням закупівельної ціни i -го виду продукції нижчих сортів на закупівельну ціну вищого сорту;

$Осі$ — продукція i -го виду, що використана на особисте споживання;

$ПКі$ — покупна продукція сільськогосподарського походження, що використана для виробничого споживання.

Приріст кінцевої продукції в переробній промисловості у порівнянних цінах:

$$КП_3 = \sum_{i=1}^n (ПП_i \cdot Ц_i) - В_i,$$

де $ППі$ — товари сільськогосподарського походження i -го виду, що вироблені в третій сфері АПК;

$Ві$ — вартість затраченої сировини сільськогосподарського походження, використаної на виробництво i -го товару.

Підприємства громадського харчування і роздрібної торгівлі товарами сільськогосподарського походження також беруть участь у формуванні вартості кінцевої продукції.

Роздрібні ціни торгівлі в громадському харчуванні включають націнку, яку правомірно можна розглядати як норматив приросту вартості продукції сільськогосподарського походження, і оскільки ця продукція реалізується кінцевому споживачеві, то цей норматив виступає як приріст вартості кінцевої продукції.

Підприємства громадського харчування, поряд з торговельною, виконують виробничу функцію. Вони реалізують продукцію як власного виробництва, так і іншу, готову до споживання, а поряд з націнкою громадського харчування одержують торговельну націнку.

За рахунок одержаної націнки громадського харчування ці підприємства покривають витрати виробництва й одержують відповідну частку прибутку, а за рахунок торговельної націнки покривають витрати обігу й також одержують певну частку прибутку.

Оскільки реалізація продукції є необхідною ланкою в загальному ланцюзі «виробництво — споживання», то є всі підстави розглядати торговельну націнку як приріст кінцевої продукції.

Цей висновок щодо підприємств громадського харчування є цілком правомірним і щодо підприємств роздрібної торгівлі продукцією сільськогосподарського походження, які входять в агропромислове формування і в АПК у цілому.

Для розрахунку приросту кінцевої продукції в підприємствах громадського харчування і роздрібної торгівлі, що представляють четверту сферу АПК, можна скористатися формулою:

$$КП_4 = \frac{\sum_{i=1}^n ПГ_i \cdot Ц_i \cdot НГ_i}{100} + \frac{\sum_{i=1}^n РП_i \cdot Ц_i \cdot ЗН_i}{100},$$

де ПГ_i — вироблена продукція в громадському харчуванні і-го виду;

Ц_i — роздрібна ціна на продукт і-го виду;

НГ_i — націнка громадського харчування, %;

РП_i — обсяг реалізації і-го продукту сільськогосподарського походження;

ЗН_i — торговельна націнка, в % до роздрібної ціни (роздрібна ціна разом із націнкою становить роздрібну ціну торгівлі).

По сукупності підприємств АПК Білоцерківського району була розрахована структура кінцевої продукції, вироблена підприємствами цього об'єднання. Це дало змогу оцінити реальний внесок підприємств кожної сфери в загальний результат їх спільної діяльності. З'ясувалося, що внесок підприємств другої сфери найбільший і становить 69,6 %, третьої — 29,5 і четвертої — близько 1 %.

Збільшення внеску третьої і четвертої сфер у формування кінцевої продукції можна розглядати як позитивне зрушення в її структурі, оскільки за інших однакових умов це означатиме, що все більша частка сільськогосподарської продукції надходить на переробку, а потім до споживача в готовому для споживання вигляді.

2. Механізм аналізу та оцінки ефективності агропромислового виробництва в умовах ринку. Критерії ефективності.

У сфері матеріального виробництва України АПК належить до найбільших і вирішальних міжгалузевих структур. За обсягами виробництва валової продукції він значно більше паливно-енергетичного, металургійного, машинобудівного та хіміко-лісового комплексів, разом узятих.

Прямо чи опосередковано в АПК синтезовано понад 270 галузей і видів діяльності, тобто 60% сфери матеріального виробництва. Як уже зазначалось, АПК споживає значні обсяги матеріально-технічних та інших виробничих ресурсів, відіграє ключову роль в особистому споживанні населення.

Як бачимо розвиток АПК має забезпечувати відповідну ефективність АПВ. Вимірювати її лише обсягами кінцевої продукції та рівнем споживання основних продуктів харчування недостатньо. Слід враховувати різні рівні АП, її напрями, результати діяльності як окремих галузей, так і інтегрованого виробництва в цілому, особливості його функціонування на макро- і мікрорівнях та ін.

Показники ефективності АПВ необхідні для забезпечення раціонального управління виробництвом, оцінювання діяльності підприємств і галузей АПК.

Отже, важливо з'ясувати не лише зміст і методику визначення того чи іншого показника, а і його адресність. А це потребує встановлення відповідного

критерію оцінки діяльності АПВ. Слід зазначити, що визначити якийсь єдиний критерій ефективності АПК, який би розкривав глибинну суть АПВ, практично неможливо, оскільки АП, як процес перманентний, постійно вносить нові якісні та кількісні зміни у формування НГ АПК.

Це знаходить свій прояв у постійній зміні основ галузевого і територіального управління, ускладненні економічних зв'язків між сільським господарством і промисловістю, зміні ролі та акцентів окремих сфер, галузей і підприємств АПК, у перших, досить хитких спробах сформувати міжгалузевий господарський механізм ринкового типу.

Однак можна визначити певні критерії і показники, які характеризуватимуть роль і місце АПК у національній економіці. Але передусім треба з'ясувати кілька принципових положень.

По-перше, необхідно чітко розмежувати окремі рівні функціонування АПК.

По-друге, для кожного рівня потрібно визначити властиві йому критерії та систему відповідних показників.

По-третє, кожен показник потрібно максимально «прив'язати» до специфіки АПВ.

Отже, рівні, для яких необхідно розраховувати показники ефективності АПВ, можуть бути такими: національний (народногосподарський), регіональний (області, райони, зони) та локальний (група підприємств чи окреме підприємство АПК).

Щодо критеріїв, то тут виникають певні ускладнення. Відомо, що через відсутність науково обґрунтованого механізму дії економічного взаємозв'язку окремих галузей промисловості і сільського господарства, як на загальнонаціональному, так і регіональному рівнях, стає неможливим в усіх випадках скористатися прийнятим підходом вибору критерію ефективності, за яким зіставляються досягнення найвищих народногосподарських результатів за найменших затрат живої та уречевленої праці. Саме тому на кожному рівні необхідно визначити властивий йому критерій і відповідно до нього — систему економічних показників.

Так, для **національного рівня** критерієм ефективності може бути зіставлення частки АПК у використанні народногосподарського виробничого потенціалу (виробничі фонди, трудові, матеріальні, природні ресурси) і макроекономічних показників (ВВП, національний дохід, державний бюджет тощо).

На регіональному рівні критерієм ефективності слід вважати ступінь використання виробничого потенціалу регіону і вплив АПК на рівень самозабезпечення продовольчими і непродовольчими товарами сільськогосподарського походження.

І нарешті, для **локального рівня** критерій ефективності має відображати рівень використання виробничого потенціалу через його окупність продукцією (прибутком).

3. Система показників ефективності агропромислового виробництва на всіх його рівнях.

Опрацювання системи оціночних показників ефективності АПВ слід вважати передумовою розробки тактичних і стратегічних завдань розвитку АПК. Економічна суть таких показників має дати теоретичну основу і практичну спрямованість обґрунтуванню «таких темпів і пропорцій розвитку агропромислового виробництва, які гарантували б задоволення внутрірегіональних потреб у його продукції та активну позицію товаровиробників галузей АПК на місцевих, загальнодержавних та зовнішніх ринках»

Враховуючи викладені вище методичні підходи, систему показників ефективності функціонування АПК можна сформулювати в такий спосіб:

1. Національний (народногосподарський) рівень:

— питома вага АПК у використанні виробничих фондів, потужностей, трудових, земельних і водних ресурсів;

— частка АПК у загальнонаціональних інвестиціях і бюджетному фінансуванні потреб народного господарства;

— рівень концентрації в АПК іноземних і комерційних капітальних вкладень;

— роль АПК у формуванні ВВП, національного доходу, прибуткової частини державного бюджету, експортного потенціалу, виробничого та особистого споживання;

— обсяги виробництва та споживання в розрахунку на душу населення продовольчих товарів, у т. ч. за рахунок вітчизняних товаровиробників (у порівнянні з науково обґрунтованими нормами);

— місце АПК у доходах від зовнішньої торгівлі та забезпеченні платіжного балансу.

2. Регіональний рівень:

— частка АПК регіону у використанні виробничого потенціалу та фінансових ресурсів;

— питома вага АПК у виробництві валової продукції;

— роль АПК регіону у формуванні регіонального сировинного та продовольчого ринку;

— місце підприємств і формувань АПК у самозабезпеченні регіону продовольчими товарами;

— рівень споживання продовольства з розрахунку на душу населення, в т. ч. за рахунок регіонального виробництва;

— обсяги продукції, що підлягають міжрегіональному обміну та вивезенню за межі регіону;

— розміри завезення (імпорту) продовольства в регіон.

3. Локальний рівень:

- валова, товарна продукція, валовий і чистий дохід, прибуток з розрахунку на одиницю виробничого потенціалу підприємства (групи підприємств);
- ступінь розвитку АПІ та міжгосподарського кооперування;
- ефективність переробки сільськогосподарської продукції і сировини;
- рівень функціонування прямих зв'язків і виконання договірної дисципліни між сільськогосподарськими, переробними і сервісними підприємствами;
- динаміка кінцевої продукції з розрахунку на одиницю витрат;
- фондомісткість, матеріаломісткість, трудомісткість продукції в сільськогосподарських і переробних підприємствах;
- частка сільського господарства, переробної промисловості та торгівлі в сукупних витратах і прибутку окремо взятих продуктових вертикалей;
- ефективність виробництва як відношення одержаного прибутку до сукупних витрат по кожній галузі АПВ.

Сама система економічних показників є підставою для глибокого аналізу ступеня розвитку АПК на різних рівнях національної економіки. Ці показники дають змогу не лише оцінити стан розвитку АПК, а й прогнозувати зрушення, які необхідні для підвищення ефективності АПВ. Їх можна застосовувати також для аналізу діяльності як окремих галузевих підприємств, так і агропромислових формувань.

Коли ж необхідно детальніше аналізувати наслідки господарювання певного виду агропромислового формування (агрофірма, агроконцерн, агропромисловий комбінат тощо), то до наведеної системи економічних показників можна долучити й інші, більш детальні і специфічні, а саме:

- валова продукція АПФ:

$$\text{ВПф} = \text{ТПп} + \text{ТПс} + \text{Пвг},$$

де: ВПф — валова продукція агропромислового формування; ТПп — обсяг товарної продукції промисловості (переробних галузей і виробничої інфраструктури);

ТПс — обсяг товарної продукції сільського господарства;

Пвг — продукція сільського господарства, використана для внутрішніх потреб (внутрігосподарське виробниче споживання — насіння, корми; внутрігосподарська промислова переробка; продукція, видана в рахунок оплати праці);

- товарна продукція, яка являє собою частину виробленої ВПф і призначена для реалізації за межі і всередині агропромислового формування;
- кінцеві види продукції — кількість вироблених конкретних продуктів (молочні, м'ясні та ін.);
- сукупна кінцева продукція — вартісний вираз усіх видів кінцевих продуктів;
- чиста продукція — частина ВПф, яка відповідає заново створеній

вартості;

- прибуток, або різниця між виручкою від реалізації кінцевої продукції та її повною собівартістю (чи оптовою ціною і собівартістю);
- рентабельність виробництва як відношення прибутку до виробничих фондів чи виробничих витрат.

З переходом до ринкових методів господарювання виникає потреба оцінювати діяльність окремих підприємств чи об'єднань АПК з позицій ринкової економіки. А для цього необхідно по-іншому трактувати окремі економічні показники. Так, коли йдеться про ефективність АПВ як результат, насамперед доцільно користуватися ринковою інтерпретацією результативних показників, не стільки виробничих, скільки фінансових.

Так, загальний фінансовий результат характеризується виручкою від реалізації продукції, робіт і послуг, яку заведено називати валовою виручкою або валовим доходом. За цим показником визначається ринковий рейтинг.

Різниця між виручкою від реалізації (без податку на додану вартість і акцизів) і витратами на виробництво реалізованої продукції, робіт і послуг являє собою валовий прибуток. Цей показник є основою прийняття фінансових рішень.

Загальний фінансовий результат визначає показник балансового прибутку, до складу якого входить прибуток від основної діяльності (валовий прибуток), а також прибуток, одержаний не від основної діяльності (від реалізації активів, цінних паперів, позареалізаційні доходи тощо). Якщо з балансового прибутку вилучити суми податків, то одержимо показник чистого прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства і використовується для створення фінансового резерву, інвестування виробництва та соціально-культурної сфери, додаткової мотивації праці.

Для характеристики рівня результативності господарської діяльності застосовується показник рентабельності з такою модифікацією:

- балансова рентабельність, що характеризує ефективність виробничо-фінансової (комерційної) діяльності і визначається відношенням балансового прибутку до вартості капіталу виробничого призначення;
- рентабельність продукції, яка характеризує ефективність використання поточних затрат живої та уречевленої праці і визначається шляхом ділення прибутку від реалізації продукції (робіт, послуг) на витрати виробництва (повну собівартість);
- рентабельність продажів, що характеризує окупність прибутком витрат по виробництву і реалізації продукції та визначається діленням прибутку від реалізації продукції на виручку (обсяг продажів).

4. Стратегія механізму розвитку та ефективного функціонування АПК в умовах ринку.

Усі міжгалузеві зв'язки, в які АПК вступає і з допомогою яких включається в єдиний народногосподарський комплекс, умовно можна

поділити на дві групи:

1. Вихідні зв'язки, тобто ті, які головним чином зорієнтовані на задоволення потреб населення в продовольстві, взутті та одязі, одержаним із сільськогосподарської сировини. Частину продукції АПК споживають хімічний, будівельний, інші комплекси. Так, для одержання деяких хімічних продуктів поки що в Україні використовують харчову сировину. З часом цей канал скорочуватиметься, чим забезпечуватиметься збільшення використання сировини на харчові цілі.

2. Вхідні зв'язки, за якими в АПК надходять фактори виробництва і виробничі послуги з інших міжгалузевих комплексів (паливно-мастильні матеріали, будівельні матеріали, метал і металовироби, електроенергія, наукові та інноваційні рекомендації тощо). Через особливості відтворювального процесу цей потік матеріально-технічних ресурсів і виробничих послуг постійно зростатиме. А якщо так, то міжкомплексні виробничі зв'язки мають будуватися з урахуванням того, що КП АПК має бути не лише - якісною, а й вироблятися в достатній кількості і бути доступною за ціною для споживача.

Механізм дії міжкомплексних зв'язків можна представити в такий спосіб:

Відповідно до наведеної схеми можна зробити такі висновки:

- АПК в системі єдиного народногосподарського комплексу належить до тих міжгалузевих структур, які відіграють вирішальну роль у продовольчому забезпеченні потреб країни;
- АПК є тим міжгалузевим формуванням, в яке надходять чималі потоки ресурсів, послуг, інформації з інших міжгалузевих комплексів;
- АПК, таким чином, природно залучений у відтворювальний процес у межах всього народного господарства;
- АПК в міру подальшого суспільного поділу праці перетворюватиметься на таку господарсько-виробничу структуру, відтворювальний процес у якій все більше залежатиме від надходження ресурсів і факторів виробництва з інших сфер економіки;

- АПК у зв'язку з цим потребує збалансованості фінансово-економічних відносин «на вході» та «на виході» й здійснення певної системи захисних заходів при входженні в ринкові умови.

Отже, щоб зберегти і підтримати статус АПК як ключового сектора національної економіки, в країні має бути опрацьована політика державних пріоритетів та економічних важелів його реальної підтримки.

Розглянута система економічних показників ефективності функціонування АПК не є закінченою, остаточною. Це лише перша спроба з позицій вимог ринкової економіки в загальних рисах оцінити процес АПІ та функціонування АПФ.

Практичний бік застосування цих показників можна звести до опрацювання конкретних заходів на рівні держави і регіонів щодо підтримки АПК і гарантування умов, за якими «відтворювальний процес в агропромисловому виробництві України має забезпечуватися на основі часткового державного регулювання аграрного ринку; переходу суб'єктів господарювання на принципи самофінансування; відходу від витратних схем та створення законодавчих передумов рентабельного виробництва через запровадження системи фінансово-кредитного забезпечення механізмів пом'якшення диспаритету цін, розвитку сільськогосподарської кооперації та агропромислової інтеграції, оренди землі і майна» [V. 23, с. 5].

З поглибленням інтеграційних зв'язків, формуванням господарського механізму АПК ринкового типу стане можливим визначати економічні показники, зорієнтовані виключно на кінцевий результат АПВ. Це торкнеться насамперед формування продуктових підкомплексів, створення необхідних умов для відтворювального процесу в усіх галузях АПК, становлення господарського механізму функціонування на паритетних засадах різних форм власності, організаційно-правових структур, галузей і сфер агропромислового комплексу.

**Лекція на тему:
МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЇ ТА КООПЕРАЦІЇ В АПК.**

- 1. Економічні передумови та об'єктивна потреба спеціалізації АПК.**
- 2. Механізм розвитку кооперації в АПК.**
- 3. Механізм розвитку процесу інтеграції в АПК.**
- 4. Механізм розвитку та ефективного функціонування інтегрованих формувань в АПК.**

1. Економічні передумови та об'єктивна потреба спеціалізації АПК.

Глобальні інтеграційні процеси у світовій економіці, розподіл праці, входження України у Світову організацію торгівлі вимагають нових підходів до вирішення проблем розвитку аграрного сектора економіки, зокрема сільського господарства.

Визначальним фактором ефективного функціонування економічної системи є оптимальний варіант її структури, що проявляється в системі відповідних пропорцій. Досягнення оптимальної пропорційності передбачає визначення кількісних параметрів потреб, що складають зміст економічних інтересів в їх ієрархічній системі. При цьому ми виходимо з того, що економічний інтерес характеризується сукупністю тих економічних відносин, у межах яких реалізуються економічні потреби, що забезпечують, як правило, розширене відтворення суб'єкта - носія інтересу.

Опрацювання тематики оптимізації структури АПК у системі народногосподарського комплексу, зокрема структури сільського господарства постійно знаходиться під активною увагою науковців: В. Амбросова, В. Андрійчука, В. Онікієнка, О. Онищенко, П. Саблука, Д. Стеценка та ін., проте практичне втілення науково обґрунтованого її варіанта лишається нереалізованим.

Порівняння технічного забезпечення нашої держави з відповідними показниками передових країн світу показує, що в розрахунку на 1000 га орних земель Україна має 13 тракторів, тоді як США - 30, Німеччина - 203, Франція - 86, Італія - 138; зернозбиральних комбайнів в Україні в 1,5-3,6 раза менше, ніж у цих країнах. Фондо- та енергоозброєність сільського робітника в 1,8 раза нижча, ніж робітника промисловості, у розвинутих країнах світу, навпаки, в 1,5-2,0 раза вища [3]. Очевидним є екзогенний вплив структурних змін у народногосподарському комплексі безпосередньо на процеси відтворення в сільському господарстві, а відтак і на рівень виробництва сільськогосподарської продукції. Адже основні засоби зумовлюють рівень капіталоозброєності та продуктивності праці, загальну ефективність виробництва, а також конкурентоспроможність підприємства. Тому

оптимальне забезпечення і їх оновлення є першочерговим завданням підприємств, які не бажають отримати поразку в конкурентній боротьбі.

Під впливом природноекономічних умов та особливостей самого сільськогосподарського виробництва сформувалась його спеціалізація як в економічних і адміністративних районах, так і в природноекономічних зонах.

В Україні склалися такі сільськогосподарські зони: 1. Полісся, 2. Лісостеп; 3. Північний і Центральний Степ; 4. Південний Степ; 5. Передгірські і гірські райони Криму; 6. Передгірські і гірські райони українських Карпат.

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Полісся. Ця зона розміщена в північній і південно-західній частині України. Загальна земельна площа становить близько 12,3 млн. га або 18% всієї території України. Якщо в середньому по Україні питома вага ріллі в структурі сільськогосподарських угідь рівна 79,3 %, то на Поліссі - лише 69,2%. Тут на одного працездатного припадає від 1,8 до 3,0 га ріллі.

Полісся - зона розвинутого скотарства, льонарства і картоплярства. Скотарство тут має м'ясо-молочний напрям. На перспективу, здійснивши осушення земель, докорінне поліпшення лук і пасовищ, створивши повноцінну кормову базу, Полісся перетвориться в один із найбільш розвинених скотарських районів України. В багатьох мікрорайонах інтенсивно

розвивається свинарство, а в окремих з них і вівчарство. У структурі товарної продукції на скотарство припадає 50% (молоко - 18% і яловичина - 30%), на свинарство - 5,5%.

Рослинництво спеціалізується на виробництві льону-довгунця, картоплі і хмелю, а в південних районах - і на виробництві цукрових буряків. У структурі товарної продукції на льон-довгунець припадає 10%, картоплю - 6,5%, цукрові буряки - 5,5%. У структурі посівних площ зернові становлять 45% (з них озима пшениця - 19,5%), технічні - 8,1 (з них цукрові буряки - 4,3% і льон-довгунець - 3,6%), картопля - 10,6% і кормові культури - 35%.

З урахуванням виробництва і переробки сільськогосподарської продукції на Поліссі формуються і розвиваються різні аграрно-промислові об'єднання і агрофірми: скотарсько-буряко-переробні, льонарсько-льонопереробні, картоплярсько-спиртокрохмальні та ін.

Лісостеп. Загальна земельна площа зони займає 20,7 млн. га. Питома вага ріллі в усіх сільськогосподарських угіддях становить 85,6%. На одного працездатного припадає від 1,5 до 5 га ріллі. Тут сільське господарство спеціалізується на виробництві молока, яловичини, цукрових буряків і зерна. Товарне значення має також картоплярство, в південних районах - соняшник, а в окремих господарствах - тютюн. У ряді районів розвивається промислове садівництво. В тваринництві товарне значення мають свинарство, вівчарство і птахівництво. В структурі товарної продукції на тваринництво припадає 59%, з них скотарство - 41 (на яловичину - 24,5%), свинарство - 12% і птахівництво - 4%. Питома вага рослинництва в товарній продукції займає 40%, в тому числі цукрові буряки - 19,5%, зерно - 12% і овочі - 2,5%.

У структурі посівних площ зернові становлять 51 (озима пшениця - 29%), технічні - 22,9% (цукрові буряки - 10% і соняшник - 2,4%), картопля - 5,9%, овочі - 1,4% і кормові культури - 28%.

Тут на основі виробництва і переробки сільськогосподарської продукції формуються різні агропромислові об'єднання і комбінати буряково-цукрові, овочево-плодоконсервні скотарсько-переробні, зерно-картоплярсько-спиртокрохмальні та інші.

Північний і Центральний Степ. Загальна земельна площа зони - понад 16,7 млн. га. Навантаження ріллі на одного працездатного становить 5,9 - 7,6 га. Середньорічна кількість опадів 425 - 500 мм, а в окремі роки 200-700 мм. Тут часто бувають суховії навесні і влітку, незначні опади восени, що наносить велику шкоду посівам.

Ця зона спеціалізується на виробництві зерна, соняшника, продукції скотарства. Основною зерновою культурою тут є озима пшениця. Серед додаткових галузей у рослинництві розвивається садівництво, ягідництво, виноградарство та овочівництво. В структурі товарної продукції на тваринництво припадає 64%, в тому числі на скотарство - 40% (яловичину - 22%), свинарство - 14%, вівчарство - 1,5% і птахівництво - 8%. На рослинництво припадає лише - 36%, з них на зерно - 14%, соняшник - 8% і овочі - 5%. У структурі посівних площ зернові займають 54% (озима пшениця - 22,5%), технічні - 13 (цукрові буряки - 1,6%, соняшник - 9,2%), картопля - 2,1%,

овочеві - 1,7% і кормові культури - 28,4%. Тут формуються такі агропромислові об'єднання і комбінати: овочево-плодоконсервний, соняшниково-олійний, скотарсько-птахівничо-переробний та інші.

Південний Степ. Загальна площа зони складає 7,7 млн. га, в тому числі 4,6 млн. га ріллі. Навантаження на одного працездатного становить 4,5 - 5,0 га ріллі. Клімат сухий, з високими температурами в літній період. Річна кількість опадів 300 - 450 мм, в окремі роки 200 - 250 мм. Тут часто бувають посухи, сильні вітри і навіть чорні бурі.

В цій зоні господарства спеціалізуються на виробництві озимої пшениці, соняшника, продукції скотарства. В окремих районах розвиваються також садівництво і виноградарство, овочівництво і баштанництво. У тваринництві, крім скотарства, свинарства і птахівництва, в деяких районах поширене тонкорунне вівчарство. В структурі товарної продукції на тваринництво припадає 55%, у тому числі на скотарство - 31% (молоко - 16% і яловичина - 14%), на свинарство - 12% і на птахівництво - 9%. Питома вага рослинництва у товарній продукції становить 45%, в тому числі зернових - 15,2%, овочевих і баштанних культур - 8%, фруктів і ягід - 5%. У структурі посівних площ зернові займають 55% (озима пшениця - 28%), технічні - 15% (соняшник - 9,2% і цукрові буряки - 1,6%), картопля - 2,1%, овочеві 1,7% і кормові культури 26,5%. На перспективу багато господарств цієї зони у зв'язку із зрошенням великих площ земель будуть спеціалізуватися на виробництві рису, різко збільшать вирощування овочів, плодів, ягід і винограду. Ця продукція поставлятиметься в інші райони України. Тут розвиватимуться овочево-плодоконсервні, виноградарсько-виноробні, скотарсько-свино-птахівничо-переробні та інші агропромислові комплекси і комбінати.

Передгірські і гірські райони Криму. Ця зона відрізняється різноманітними природними умовами. Вона займає п'яту частину Кримського півострова. Середньорічна температура 4 - 12 , а кількість опадів - 350-1000 мм. Тут займаються садівництвом, виноградарством і овочівництвом. У багатьох господарствах вирощують ефіроолійні культури, тютюн та сою. Головними галузями тваринництва є: молочно-м'ясне скотарство, вівчарство і птахівництво.

У структурі товарної продукції на рослинництво припадає 68,5% (на фрукти і ягоди - 21,5%, виноград - 20,3%, ефіроолійні культури - 16,7%), а на тваринництво - 33,5% (скотарство 12%, птахівництво - 16,2%). На території цієї зони формуються виноградарсько-виноробні, овочево-плодоконсервні, ефіроолійні та інші агропромислові комплекси.

Передгірські та гірські райони українських Карпат охоплюють частину Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької областей та Закарпатську область. У гірських районах головна спеціалізація тваринництва - розведення великої рогатої худоби і вівчарство, а в землеробстві - невеликі посіви зернових (жита, вівса, ячменю) і технічних (льону-довгунця) культур, картоплі і трав. У передгірських районах висівають жито, пшеницю, кукурудзу, картоплю, льон-довгунець, трави, а в тваринництві переважає розведення великої рогатої худоби. У Закарпатті розвивається багатогалузеве сільське господарство:

висівають озиму пшеницю, кукурудзу, тютюн; поширене садівництво і виноградарство; розвивається продуктивне тваринництво.

Навколо великих міст і промислових центрів формуються приміські овочево-молочні зони.

Галузева структура рослинництва характеризується співвідношенням посівних площ сільськогосподарських культур, валовим і товарним виробництвом продукції. Вона не є сталою і залежить від потреб народного господарства в тій чи іншій продукції, залежить від природнокліматичних і економічних умов землеробства.

Розвиток галузі рослинництва (основою якої є зерновиробництво) розглядався як необхідна умова стабілізації балансу продовольчої безпеки нації. Саме в цій галузі були зроблені позитивні кроки в напрямку підвищення ефективності її функціонування. Інтеграційний процес зерногосподарства у світовий простір йшли прискореними темпами, результатом чого на перших етапах процесів реформування було наближення рівня реалізаційних цін на зерно до світового рівня. Порівняно низька вартість вхідних ресурсів, зокрема робочої сили та виробничих ресурсів, забезпечувала на перших етапах досить високу рентабельність виробництва. В умовах входження вітчизняної економіки до світового економічного простору відбулася адаптація до цін на вхідні ресурси, що виявилось їх значним підвищенням для сільськогосподарських товаровиробників. Прибутковість галузі дещо знижувалася, але працюючи в умовах відносно конкурентного середовища (наявності порівняно достовірної інформації відносно цін на продукцію та ресурси тощо), товаровиробники інвестували значну кількість коштів у зниження собівартості продукції, зокрема впровадження новітніх технологій, купівлю техніки та ін., таким чином підвищуючи конкурентоспроможність свого виробництва. За словами президента Української зернової асоціації В. Климента, істотно підвищилися і експортні можливості галузі: продаж продукції здійснюється сьогодні близько у 80 країн світу.

Що стосується **галузі тваринництва**, то регуляторна політика держави мала істотно відмінну направленість. Вона була націлена переважно на стримування зростання цін на продукцію галузі, що пояснювалося низькою купівельною спроможністю населення. Швидкі темпи зростання цін на вхідні ресурси і порівняно стримані на кінцеву продукцію галузі, приводило до ситуації неможливості нормального процесу відтворення. Через відсутність конкуренції та обґрунтованих цін на кінцеву продукцію галузі тваринництва зростання споживних властивостей її як і темпів розвитку було вкрай повільним. Галузь не мала змоги розвиватися ринковим шляхом (нерозвиненість інфраструктури ринку, не було створено центрів ціноутворення, відсутність протягом тривалого часу конкретної допомоги з боку держави особливо в сфері програм підтримки розвитку селекції і племінного тваринництва як основи інтенсифікації галузі).

Неадекватне і недостатньо обґрунтоване в низці випадків втручання держави в процес ціноутворення на продукцію тваринництва спричинило викривлення дії ринкового механізму. Доречним уявляється приклад розвитку галузі птахівництва, яка на відміну від інших галузей тваринництва розвивалася більш динамічно. Річ у тім, що ціни на продукцію цієї галузі відповідають світовому. Товаровиробники маючи чіткі критерії і об'єктивну інформацію, нарощували виробництво шляхом інтенсифікації галузі (єдиний шлях істотного зниження собівартості для підвищення конкурентоспроможності за умов прогнозованої ціни).

Держава сприяла розвитку зазначеного сектора встановлюючи відповідні митні тарифи. За результатами функціонування 2007 р. лише в птахівництві спостерігалось нарощування поголів'я. Такий сценарій дій не був характерним для інших галузей тваринництва. Спроба розвитку галузі свинарства на інтенсивній основі в умовах отримання світової ціни реалізації розбилася внаслідок потоку на внутрішній ринок великої кількості продукції через зони вільної торгівлі, що вщент призупинило такі наміри.

Збереження тваринництва і розвиток його на інтенсивній основі відбувалося переважно завдяки притоку капіталу із інших секторів економіки, що пояснювалося з одного боку, наявністю відносно вільних грошей і пошуком можливих варіантів диверсифікації виробництв з метою мінімізації фінансових ризиків великого капіталу, з іншого - високою привабливістю українських чорноземів як засобу ефективного вкладання коштів з метою отримання вигоди в довгостроковому періоді.

Досягнення стабілізації та підвищення ефективності аграрного виробництва значно залежить від якості здійснення регуляторних функцій з боку держави. Через певні галузеві особливості сільського господарства нерегульоване функціонування ринкового механізму, як правило, не може забезпечити гармонізації економічних інтересів між ланками АПК, внаслідок чого товаровиробники недоодержують значні ресурси і ефективність їх підприємницької діяльності залишається низькою. Отже, існує нагальна потреба розвитку та вдосконалення державного регулювання АПК через обґрунтування, розробку і реалізацію аграрної політики держави, що потребує адекватних теоретико-методологічних підходів до обґрунтування структурного складової аграрної політики й визначення передумов здійснення її окремих складових.

2. Механізм розвитку кооперації в АПК.

Поняття, економічний зміст і значення спеціалізації сільськогосподарських підприємств

Спеціалізація є формою суспільного поділу праці на різних стадіях виробничого процесу. Вона визначає виробничий напрям господарств, районів, зон, їх місце у загальному обсязі виробництва певних видів товарної продукції. Це одна із ланок системи ведення господарства.

Для успішного розвитку кожного сільськогосподарського підприємства потрібно всебічно враховувати його економічні, ґрунтово-кліматичні умови з метою правильного розміщення сільськогосподарського виробництва. Під розміщенням розуміють розподіл посівних площ різних сільськогосподарських культур і видів худоби по окремих зонах, районах, а в господарствах — по цехах, бригадах, сівозмінах.

З розміщенням сільського господарства пов'язані його спеціалізація і поєднання галузей. Спеціалізація — це якісний бік розміщення. Здійснюючи її, у зонах, районах, господарствах виділяють основні товарні культури або галузі при одночасному розвитку інших галузей, культур у певних пропорціях.

Таким чином, **спеціалізація** — це зосередження господарської діяльності сільськогосподарських підприємств і об'єднань на виробництві певних видів (виду) товарної продукції.

Поєднання галузей — це кількісний бік розміщення. За його допомогою визначають співвідношення галузей у сільськогосподарських підприємствах.

Подальше зростання продуктивних сил суспільства зумовлює поглиблення поділу праці як між галузями народного господарства, так і в окремій галузі. Вдосконалення процесу поділу праці — один з найважливіших факторів підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва і перетворення його на високопродуктивну галузь. При цьому виникають нові форми організації і управління виробництвом — формуються міжгосподарські і агропромислові підприємства та об'єднання.

Розвиток спеціалізації сільськогосподарського виробництва на основі міжгосподарської кооперації і агропромислової інтеграції має важливе економічне і соціальне значення. Економічне значення її в тому, що вона сприяє збільшенню обсягів виробництва валової і товарної продукції, підвищенню ефективності виробництва, а соціальне — у більш успішному вирішенні соціальних питань у спеціалізованих високорентабельних підприємствах.

Раціональна спеціалізація сільськогосподарського виробництва передбачає встановлення певних пропорцій між його галузями. Найбільш економічно вигідна спеціалізація сільськогосподарського підприємства визначається інтересами його колективу, необхідністю найбільш повного і раціонального використання умов виробництва, відповідно до вимог ринку.

Фактори і форми спеціалізації

Спеціалізація сільськогосподарських підприємств визначається з урахуванням науково обґрунтованого розміщення сільського господарства на території країни. При встановленні спеціалізації господарств зважають насамперед на виконання договірних зобов'язань з продажу сільськогосподарських продуктів. На спеціалізацію виробництва в

сільськогосподарських підприємствах впливає **комплекс економічних і природних факторів**. Серед них одним з основних є попит і рівень цін на сільськогосподарську продукцію, які можуть значно стимулювати виробництво тих чи інших видів продукції або стримувати розширення певних галузей.

До економічних факторів спеціалізації належать розвиток і розміщення промисловості. З одного боку, зростання міст, розвиток промислових центрів вимагають збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, а з другого — науково-технічний прогрес зміцнює матеріально-технічну базу сільськогосподарського виробництва. Тому необхідно забезпечувати високі темпи розвитку промисловості, особливо галузей, які постачають сільському господарству техніку, електроенергію, прискорюють хімізацію, сприяють подальшій інтенсифікації виробництва в сільськогосподарських підприємствах тощо. Збільшення випуску тракторів, комбайнів, автомобілів, різних сільськогосподарських машин сприяє підвищенню рівня фондооснащеності господарств.

Важливим фактором вдосконалення спеціалізації сільськогосподарського виробництва є **розвиток його механізації та електрифікації**, який сприяє створенню високомеханізованих і електрифікованих підприємств, ферм і комплексів.

Економічним фактором спеціалізації сільського господарства є також його **хімізація**. Удобрення ґрунтів та використання засобів захисту рослин — важливі складові науково обґрунтованої системи землеробства, поглиблення спеціалізації сільськогосподарського виробництва та підвищення його ефективності.

Для спеціалізації сільськогосподарського виробництва велике значення мають **транспорт, транспортні умови**. Без транспорту неможливо вирішувати питання розміщення продукції, зміни у спеціалізації, завезення продукції з інших районів та ін. Якщо собівартість виробництва певного виду продукції разом з витратами на доставку в даний район вища від витрат на виробництво її в іншому районі, то краще не завозити її, а виробляти на місці.

Важливим фактором спеціалізації сільськогосподарського виробництва є **забезпеченість його трудовими ресурсами**. Це стосується тих видів продукції, виробництво яких ще не досить механізоване, а затрати живої праці на одиницю продукції великі.

Важливу роль у розвитку спеціалізації відіграють природні фактори, зокрема, якість ґрунтів, кількість опадів, температурний режим тощо. У практиці сільськогосподарського виробництва спостерігається складна взаємодія і взаємозумовленість економічних і природних факторів, які позначаються на його спеціалізації. Через велику територію України, різноманітність економічних і ґрунтово-кліматичних умов необхідний диференційований підхід до спеціалізації виробництва в окремих зонах, районах і сільськогосподарських підприємствах.

Розвиток і поглиблення спеціалізації сільського господарства виявляються в різних **формах спеціалізації**, основними з яких є: зональна

(територіальна), господарська, внутрішньогосподарська, внутрішньогалузева (технологічна).

Зональна (територіальна) спеціалізація передбачає поділ праці між зонами, економічними районами, областями, адміністративними районами при переважному виробництві певних видів товарної продукції в тій чи іншій адміністративно-територіальній одиниці.

Господарська спеціалізація полягає в зосередженні господарської діяльності підприємства на виробництві певних видів (виду) продукції, відповідно до попиту на них та з метою найбільш повного використання місцевих природно-економічних умов і одержання максимального прибутку.

Внутрішньогосподарська спеціалізація передбачає раціональне розміщення виробництва певних видів продукції або виконання певних технологічних стадій виробництва у виробничих підрозділах господарства. Вона полягає в раціональному зосередженні виробництва певних видів продукції в тих чи інших підрозділах з урахуванням специфічних умов кожного з них. Здійснення внутрішньогосподарської спеціалізації передбачає доведення виробничих підрозділів до оптимальних розмірів, вдосконалення управління ними, визначення раціональних науково обґрунтованих внутрішньогосподарських зв'язків.

Внутрішньогалузева (технологічна) спеціалізація — це виділення окремих етапів виробництва продукції в закінчені технологічні цикли (одержання молока, відгодівля худоби, одержання приплоду, вирощування нетелей або корів-первісток) при міжгосподарському кооперуванні підприємств. Наприклад, молочне господарство продає телят в ранньому віці господарству, яке займається дорощуванням і відгодівлею молодняку великої рогатої худоби; господарство, що спеціалізується на вирощуванні корів-первісток, продає їх молочним господарствам. Розміри спеціалізованого виробництва при цьому мають бути раціональними.

Усі форми спеціалізації тісно пов'язані між собою і перебувають у постійному розвитку. Подальший розвиток спеціалізації сільськогосподарського виробництва, переведення його на індустріальну основу є одним з найважливіших шляхів прискорення темпів його інтенсифікації. Про це свідчать досягнення свинарських господарств, птахофабрик, господарств з відгодівлі великої рогатої худоби та інших, виробнича діяльність яких спрямована на переважний розвиток головної галузі.

Результатом поглиблення спеціалізації є розвиток різних форм кооперування та інтеграції.

Показники і рівень спеціалізації

Спеціалізація виробництва у сільськогосподарських підприємствах характеризується багатьма показниками, основним з яких є структура товарної продукції. Тому значення певної галузі сільськогосподарського підприємства визначається часткою її товарної продукції у загальній кількості товарної продукції господарства.

Додатковими показниками спеціалізації виробництва є: структура валової продукції; структура затрат праці у галузях; структура засобів виробництва, капітальних вкладень за ряд років; структура посівних площ; структура поголів'я тварин та ін.

Основний показник внутрішньогосподарської спеціалізації сільськогосподарських підприємств — структура валової продукції.

До господарств, що спеціалізуються на виробництві продукції однієї галузі, слід відносити ті, у яких ця галузь дає понад 50% товарної продукції. Звідси господарство може бути скотарським, свинарським, зерновим. Якщо галузь дає два види продукції, то спеціалізацію господарства визначають за переважаючим видом продукції (наприклад, молочно-м'ясне скотарство, м'ясововнове вівчарство). Якщо дві галузі господарства дають 2/3 і більше товарної продукції (на кожен з них припадає не менше як 25 і не більше 50%), то такі господарства відносять до спеціалізованих на двох галузях. Спеціалізацію їх визначають за галуззю, продукція якої переважає (наприклад, бурякомолочний, скотарсько-льонарський напрям господарства).

До тих, що спеціалізуються на трьох галузях, відносять господарства, які одержують від цих галузей 75% і більше товарної продукції, причому кожна із цих галузей повинна виробляти не менше 24% і не більше 33,3% товарної продукції. Решту підприємств відносять до тих, де певна спеціалізація ще не склалася.

Рівень спеціалізації господарства визначають за часткою вартості товарної продукції головних (головної) галузей у загальній вартості його товарної продукції. Високий рівень спеціалізації мають глибокоспеціалізовані підприємства, які виробляють переважно один вид товарної продукції (птахофабрики, господарства з відгодівлі молодняку великої рогатої худоби, свиней, овочеві фабрики тощо). При цьому частка товарної продукції головної галузі становить понад 50% загальної вартості товарної продукції господарства. Чим менша кількість головних і додаткових галузей, тим порівняно вищим є рівень спеціалізації підприємства.

Рівень спеціалізації визначають за коефіцієнтом, який розраховують за формулою:

$$K_c = 100 / (\sum U_t(2i-1)),$$

де K_c — коефіцієнт спеціалізації;

U_t — частка товарної продукції окремих галузей;

i — порядковий номер частки товарної продукції у ранжованому ряду.

Значення K_c до 0,20 свідчить про низький рівень спеціалізації господарства;

0,21–0,40 — середній;

0,41–0,60 — високий;

0,61 і більше — для поглибленої спеціалізації господарства.

Розрізняють дві основні тенденції розвитку спеціалізації. Перша характеризується тим, що господарство спеціалізується на виробництві кількох видів товарної продукції: одного-двох у рослинництві і одного-двох у

тваринництві при одночасному розвитку кількох додаткових і підсобних галузей. Ця тенденція нині є основною. Друга тенденція виявляється в тому, що підприємство спеціалізується на виробництві одного виду продукції: яловичини, свинини, м'яса птиці, яєць, овочів, фруктів тощо. Багато господарств здійснюють виробництво на промисловій основі, для них характерні як організація виробництва із закінченим циклом, так і широкий розвиток міжгосподарських зв'язків і кооперування. Особливо значного розвитку набуло кооперування у створенні великих підприємств з виробництва м'яса.

Для багатьох сільськогосподарських підприємств властиве комбіноване виробництво, тобто з кількома галузями за певного їх поєднання. При цьому необхідно правильно поєднувати головні, додаткові і підсобні галузі. Раціональне поєднання галузей у сільськогосподарських підприємствах визначається такими принципами: найвища ефективність виробництва; найбільш повне і правильне використання ґрунтово-кліматичних та економічних умов господарства; зменшення сезонності використання робочої сили, більш повне і рівномірне її використання протягом року; використання відходів і побічної продукції одних галузей іншими; прискорення обороту коштів у господарстві та ін. Для більш глибокого обґрунтування раціонального поєднання галузей у господарстві дедалі ширше застосовують економіко-математичні методи з використанням сучасних електронно-обчислювальних машин.

Вдосконалення спеціалізації сільськогосподарських підприємств, її поглиблення — один із шляхів досягнення господарствами більш високих економічних результатів: збільшення обсягу виробництва продукції і підвищення ефективності її виробництва. При вирішенні питань раціональної спеціалізації виробництва у сільськогосподарських підприємствах користуються критерієм та системою показників ефективності спеціалізації, які відображують ефективність використання землі, робочої сили, виробничих фондів, а також поточних витрат.

Для більш глибокої економічної оцінки спеціалізації, що склалася, і перспективної спеціалізації сільськогосподарських підприємств використовують таку систему показників: зростання валової продукції, валового доходу і чистого доходу з розрахунку на одиницю земельної площі (сільськогосподарських угідь, ріллі), затрат праці, виробничих фондів, капітальних вкладень, поточних витрат.

Порівняльну ефективність кількох варіантів спеціалізації, що розробляється на перспективу, визначають за формулою:

$$E = \Pi / (3т + KeKв)$$

де E — ефективність варіанта спеціалізації;

Π — приріст валової продукції;

3т — приріст поточних витрат;

Ke — нормативний коефіцієнт ефективності;

Кв — приріст суми капітальних вкладень.

Основними завданнями вдосконалення внутрішньогосподарської спеціалізації є: максимальне збільшення виробництва продукції в кожному підрозділі, ефективне використання виробничих фондів і трудових ресурсів, підвищення показників ефективності виробництва. При плануванні внутрішньогосподарської спеціалізації слід враховувати технологічні зв'язки між підрозділами, передбачати раціональне поєднання галузей. Кожен виробничий підрозділ (відділок, цех, бригада, ферма) повинен мати певну спеціалізацію з урахуванням комплексу умов роботи підрозділів господарства.

3. Механізм розвитку процесу інтеграції в АПК.

Координування сільськогосподарської діяльності з іншими сферами АПК може здійснюватися різними шляхами: за допомогою відкритого ринку, контрактної, кооперативної, вертикальної і комбінованої інтеграції. Відкритий ринок передбачає купівлю необхідних засобів і продаж продукції сільськогосподарськими виробниками на основі економічної доцільності, беручи на себе весь ризик. Такий спосіб узгодження окремих технологічних стадій у процесі виробництва продуктів харчування не є поширеним. У розвинутих країнах більш поширені сільськогосподарські кооперативи і вертикальні інтегровані структури.

Для ефективного функціонування сільськогосподарських товаровиробників у ринковій економіці треба сформувати потужну інфраструктуру. Йдеться про створення сільськогосподарських кооперативів по наданню різних послуг, у тому числі маркетингових, страхових, закупівельних, збутових, обслуговуючих, постачальницьких, переробних. Важливо також сформувати торговельну інфраструктуру (біржі, торгові доми тощо).

Негативні процеси у співвідношенні галузей відбуваються і в самому сільському господарстві. Особливе занепокоєння викликає співвідношення двох провідних галузей - рослинництва та тваринництва. Тваринництво завжди було однією з провідних галузей народногосподарського комплексу. Проте сьогодні ситуація докорінно змінилася, що свідчить про недосконалу та нерациональну структуру сільськогосподарського виробництва. Питома вага продукції тваринництва в структурі валової продукції сільського господарства знизилася з 54,4 % у 1990 р. до 42,1 % у 2006 р. Причому зменшення питомої ваги продукції тваринництва є характерним як для сільськогосподарських підприємств відповідно з 50,7 % у 1990 р. до 37,3 % у 2006 р., так і для господарств населення - з 62,7 до 45,2 % [4]. Значно скоротилася чисельність поголів'я худоби та знизилася її продуктивність. Недооцінка структуроформуючого значення галузі тваринництва для розвитку економіки країни призвела до значного зниження обсягів виробництва, загострення продовольчої безпеки.

Відповідне зменшення або збільшення обсягів виробництва у сільському господарстві викликає аналогічні тенденції і у галузях по переробці сільськогосподарської сировини. Тому для покращення ситуації слід формувати інтегровані об'єднання підприємницьких структур. До таких слід віднести:

- асоціації,
- союзи підприємців агропромислового спрямування,
- фінансове-промислові групи,
- інвестиційні фонди,
- концерни з переробки, зберігання і реалізації сільськогосподарської продукції.

Для нормального функціонування сільськогосподарських товаровиробників у ринковій економіці має бути сформована потужна інфраструктура — організаційно-технічна сфера. Йдеться про створення сільськогосподарських кооперативів по наданню різних послуг, в тому числі маркетингових, страхування, закупівельних, збутових, обслуговуючих, постачальницьких, переробних. Важливо також сформувати торговельну інфраструктуру біржі, торгові доми.

У практиці сільськогосподарського виробництва в сучасний період можна виділити три види інтеграції: горизонтальну, вертикальну і змішану.

Горизонтальна інтеграція характеризується об'єднанням зусиль сільськогосподарських підприємств для спільного виробництва певної продукції або виконання робіт одного цільового призначення (дорожнє будівництво, меліорація земель та ін.).

Вертикальна інтеграція полягає в об'єднанні зусиль господарств і підприємств різних галузей для здійснення кругообороту товарної продукції, який об'єднує її виробництво, заготівлю, транспортування, промислово переробку і реалізацію.

Змішана інтеграція виявляється в об'єднанні підприємств різних галузей, між якими немає технічного і технологічного зв'язку з виробництва і реалізації продукції (виробництво будівельних матеріалів у сільськогосподарських підприємствах, створення підсобних підприємств з виробництва сільськогосподарської продукції у складі промислових підприємств чи об'єднань).

Горизонтальна інтеграція здійснюється у межах галузі сільського господарства і тому має внутрішньогалузевий характер; вертикальна і змішана вирішують питання міжгалузевого характеру. Прикладом горизонтальної інтеграції є створення міжгосподарських підприємств і об'єднань (з виробництва продукції тваринництва, рослинництва та ін.); вертикальної — організація різних агропромислових формувань (агропромислових комбінатів, агрофірм, агропромислових об'єднань тощо).

У формуванні регіональної складової механізму регулювання АПК важливу роль повинно відігравати інфраструктурне забезпечення з метою залучення сільськогосподарської сировини від виробників та господарств населення до переробних підприємств та споживачів. Слід проводити політику,

спрямовану на формування агропромислових об'єднань, агросервісних об'єднань, науково-дослідне обслуговування інтеграційних формувань. Для успішного функціонування переробної, харчової промисловостей і забезпечення продовольчої безпеки регіону слід створювати інтеграційні об'єднання із сільськогосподарськими товаровиробниками. При цьому необхідно проводити активну політику по залучення сировини із господарств населення, забезпечити належний технологічний рівень виробництв та своєчасність розрахунків за поставлену сировину.

4. Механізм розвитку та ефективного функціонування інтегрованих формувань в АПК.

1. Стабілізація сільськогосподарського виробництва підвищення його ефективності тісно пов'язані з розвитком інтеграційних процесів на основі реалізації спільних інтересів товаровиробників, підприємств переробки, торгівлі.

Реструктуризація реформованих сільськогосподарських підприємств повинна поєднуватися з новими формами інтеграції – агрофірмами, асоціаціями, акціонерними товариствами, консорціумами, корпораціями, агропромислово-фінансовими групами. В своєму складі вони повинні мати сильного інтегратора, який здатний організувати безпосереднє надання споживачеві готової продукції.

2. Економічна оцінка глибини і ефективності інтеграційних процесів повинна передбачати послідовне збільшення готової продукції і рівну окупність авансованого капіталу на всіх стадіях проходження продукції до її реалізації споживачеві.

В складі агрофірм і агропромислових підприємств доцільно формувати економічно самостійні структури по переробці сільськогосподарської продукції, які працюють на своїх і орендованих засобах виробництва, використовують сировину свого підприємства і інших господарств. Глибина переробки по окремим видам продукції може бути збільшена з 7-22% до 50-80%.

3. Розвиток вертикальної інтеграції в регіоні повинен проходити на основі посилення договірних відносин, шляхом організації спільних виробництв, асоціацій, акціонерних товариств з одночасним вирішенням проблеми еквівалентності обміну і дотриманням інтересів власників товаровиробників. Заслугує на увагу розширення мережі інтегрованих структур за участю промислового і торгівельного капіталу. Такий напрямок сприяє оновленню матеріально-технічної бази, збільшенню виробництва продукції, підвищенню її ефективності, стабілізації фінансового положення сільськогосподарських виробництв. Регіональні інтегровані структури повинні створювати відповідні умови для участі селянських (фермерських) та особистих підсобних господарств населення.

4. На цей час організація промислової переробки, безпосередньо в місцях виробництва, є однією з форм розвитку агропромислової інтеграції. Це забезпечує більш раціональне використання сільськогосподарської продукції, виробництво різних видів її промислової переробки, ширше задоволення внутрішньогосподарських потреб, поліпшення використання трудових і природних ресурсів села. Дослідження ефективності внутрішньогосподарської переробки в залежності від обсягів виробництва методом групування господарств Запорізької області показало, що найбільш масовою є група господарств з обсягом виробництва продукції переробки в межах 1100 – 2000 т (36%), 31% склали господарства, які випускають більше 3000 т. Питома вага останніх складає 51,8% всієї виготовленої, в досліджених господарствах, продукції переробки. При чому слід зазначити, що ефективність переробних цехів, а саме рівень рентабельності, покращується пропорційно збільшенню обсягів виробництва переробленої ними сільськогосподарської продукції і відповідно становить 2,1%, 4,8, 7,3% та 15,8%.

5. Термін перебування в складі інтегрованого агропромислового об'єднання значно впливає на результати діяльності підприємств, які ввійшли до нього. Аналіз показав значні економічні переваги сільськогосподарського виробництва тих господарств, строк перебування яких в об'єднанні більший. Результати їх діяльності свідчать про те, що економічна ефективність таких підприємств за чотири роки перебування в складі агропромислового формування значно підвищилась. Так рентабельність виробництва з показника - 5,2% зросла до рівня 15,3%, значно покращились основні виробничі показники: обсяги валової продукції на 1 га ріллі збільшились, в середньому по господарствах, на 448 грн., урожайність зернових та соняшника відповідно на 8,2 та 2,9 ц/га.

6. Функціонування в складі сільськогосподарських підприємств підрозділів по переробці сільськогосподарської продукції повинно базуватись на госпрозрахункових принципах. При частковій самостійності вимагається – відповідальність за окупність поточних витрат, залишковий принцип оплати праці. При наданні прав повного, або часткового розподілу продукції підрозділи використовують ринкові ціни, може централізувати частину засобів на виробничі і соціальні цілі, рентабельність забезпечується не нижче середньої по господарству. В кінцевому результаті частка виробників сировини може бути підвищена до 40%, замість 25%.

При повній юридичній і економічній самостійності взаємовідносини інтегрованих структур доцільно будувати на принципах комерційного розрахунку. Використовуються ринкові ціни, самостійно формуються виручка від реалізації, прибуток, фонди, приймається участь в отриманні і виплаті позикових коштів, кредитів, інвестицій. Колектив повністю несе відповідальність за кінцеві економічні результати діяльності. Співвідношення між виробничими, переробними і торгівельними структурами складе відповідно 30%, 45 та 25%.

7. Відношення сільськогосподарських товаровиробників з регіональними переробними підприємствами будуються на цінній основі, шляхом участі в

розподілу прибутку по внеску в власне виробництво, на змішаній основі. Частка виробника сировини повинна підвищитись до 45%, при фактичному рівні 17,5%. При цьому від реалізації продукції рослинництва до 40-50%, тваринництва 30-60%.

8. Об'єднання сільськогосподарських і промислових підприємств з ціллю функціонування в єдиній інтегрованій структурі безпосередньо впливає на обсяги господарської діяльності вказаних формувань, що в свою чергу потребує вдосконалення їх бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Необхідним є впровадження нових субрахунків до основних синтетичних рахунків, які будуть повністю відтворювати всю інформацію стосовно інтеграційних процесів в агропромислових формуваннях. Доцільним також буде щорічне проведення незалежних аудиторських перевірок (яке слід затвердити законодавчо) і підведення підсумків роботи об'єднання в кінці року балансовою комісією, членами якої є представники всіх підприємств, що ввійшли до складу формування.

9. Застосування на підприємстві порядку визначення розміру матеріального стимулювання за підсумками діяльності окремих виробничих підрозділів агропромислового формування, дозволить більш обґрунтованіше визначити загальну суму матеріального стимулювання, не допускаючи необґрунтованих виплат, відносної економії коштів, а також недоодержання винагород, якщо завдання стосовно виходу продукції недовиконане.

Впровадження фінансово-розрахункового центру дозволить більш доцільніше розподілити працю між працівниками облікової служби та активно впливати на формування собівартості продукції, робити обґрунтовані висновки про економічну ефективність галузей і окремих видів продукції.

Лекція на тему: ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ПЛАНУВАННЯ АПК.

1. Основні методологічні аспекти планування АПК.
2. Вимоги до програмно-цільового планування АПК.
3. Механізм формування цільових комплексних програм розвитку регіональних і національного АПК.
4. Механізм створення цільових комплексних програм продуктивних підкомплексів у ринкових умовах.

1. Основні методологічні аспекти планування АПК.

Однією з найважливіших функцій діяльності підприємства є планування його діяльності.

Планування - вид, сфера діяльності органів управління щодо передбачення майбутнього стану економіки АПК на основі врахування дії законів розвитку природи і суспільства, а також тенденцій розвитку підприємства, галузі і національної економіки. Процес планування полягає у визначенні мети, якої прагне досягнути виробнича структура за певний період, а також засобів, шляхів та умов її досягнення.

Планування як сфера і вид діяльності об'єднує структурні підрозділи загальною метою, надає всім процесам однонаправленість, скоординованість, сприяє найбільш повному та ефективному використанню наявних ресурсів,

Результатом планувальної діяльності є план, який становить складну соціально-економічну модель стану підприємства та його підрозділів в майбутньому, характеризує пропорції та темпи розвитку.

Об'єктом планування є збалансована робота всіх сфер АПК, економічна і соціальна діяльність суб'єктів АПК в системі національної економіки.

Суб'єктом планування є АПК адміністративних районів, АПК областей, АПК районів, АПК міст, підприємства, цехи, дільниці, робочі місця.

Якість планування значною мірою залежить від глибини врахування **принципів**, їх кількості та дієвості.

Загальні принципи планування:

Єдність політики і економіки; Наукова обґрунтованість планів; Орієнтації планів на зростання кінцевих позитивних результатів діяльності; Поєднання та узгодження перспективного та поточного планування; Виявлення провідної ланки (напряму) планування; Комплексності.

Принципи складання планів:

Неперервність планів; Забезпечення необхідної пропорційності у розвитку виробничих ланок; Гнучкості; Системності; Пріоритетності; Оптимальності.

Принципи виконання планів:

Принцип контролю за виконання планів; Точності; Учасності; Надійності; Директивності; Внесення змін в процесі виконання планів.

Планування — складний методично-організаційний процес, який зумовлює наявність системи планів.

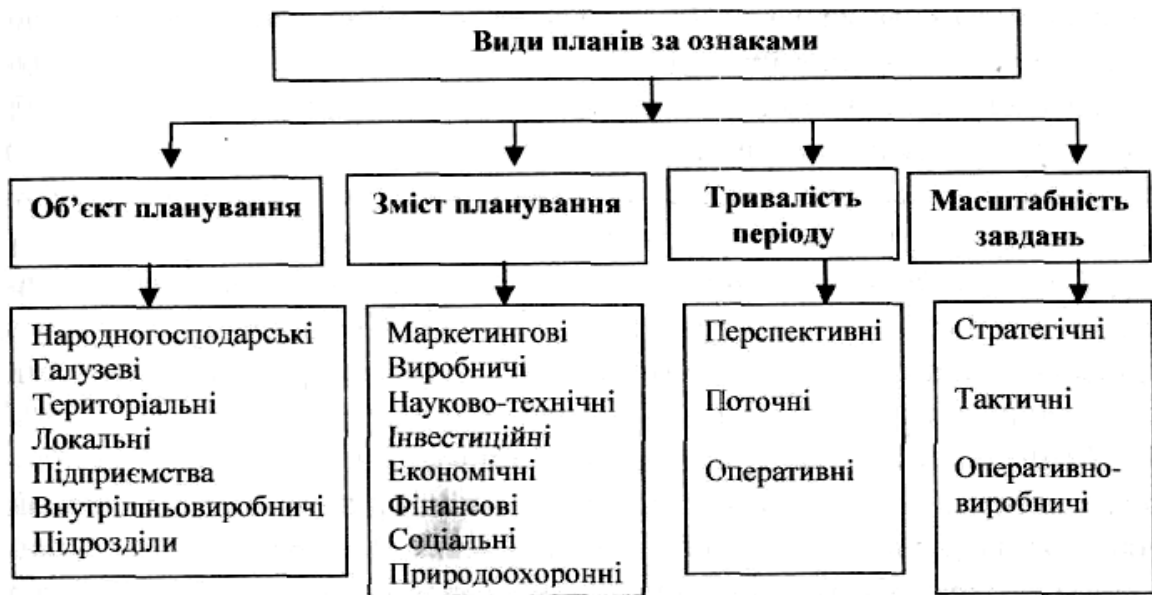

Рис. 2. Класифікація планів за ознаками

Система планів підприємства має комплексний характер і включає такі елементи:

- стратегічний або генеральний план підприємства;
- плани розвитку підприємства (поточні, тактичні, оперативні);
- програми (плани-програми) і бізнес-плани.

Кожний вид плану — складна модель діяльності підприємства або його структурних підрозділів, яка містить основні показники їх діяльності в майбутньому.

Стратегічний план відображає основну мету розвитку структури (організації, підприємства, відділу) і має концептуальний характер.

Тактичне планування — процес реалізації стратегії, підприємницької структури на певний період часу (рік-два). Тактичні плани передбачають конкретні способи використання ресурсів підприємства, необхідних для досягнення довготермінових цілей. Зміст тактичних планів деталізується за кварталами і місяцями.

Стратегічне планування пов'язане з обґрунтуванням генерального напрямку функціонування підприємства, визначенням того, чого прагне досягти підприємницька структура, а тактичне планування зосереджене на тому, як саме досягнути цього стану. Основна відмінність - це відмінність між цілями і засобами.

Тактичні плани є менш суб'єктивними, тому що під час їх складання використовують достовірну інформацію.

Планування діяльності підприємства здійснюється з врахуванням різних методів. Під час вибору методів планування мають враховуватися певні вимоги до них.

Рис. 3. Система планів підприємства

Ресурсний метод

Ресурсний метод планування може застосовуватися в основному в умовах монополії або за слаборозвинутої конкуренції. Він полягає в складанні планів на базі наявних внутрішніх ресурсів підприємства - трудових, матеріальних, технічних.

З розвитком конкуренції основою планів стає співвідношення попиту і пропозиції. За таких умов застосовується цільовий метод, за якого планування діяльності підприємства зводиться до вибору мети та заходів її реалізації.

Метод екстраполяції

Метод екстраполяції базується на визначенні динаміки показників у минулому, вважаючи, що темпи і пропорції, досягнуті на момент розробки плану, будуть збережені і в майбутньому. На основі цього методу визначаються проміжні і кінцеві планові показники.

Принципово протилежним є інтерполяційний метод.

За інтерполяційним методом підприємство визначає мету на майбутнє, встановлює довжину планового періоду та проміжні планові показники. Тобто, на відміну від планування за досягнутими показниками, інтерполяційний метод передбачає зворотний рух від визначеної мети та відповідного кінцевого значення планових показників.

Статистичний метод

Статистичний метод передбачає використання фактичних статистичних даних за попередні роки, середніх величин під час встановлення планових показників.

Факторний метод

Факторний метод є більш обґрунтованим, ніж попередні. Планові значення показників за цим методом визначаються на основі розрахунку впливу на них найважливіших факторів, які зумовлюють зміни показника.

Найбільш точним є нормативний метод планування

Суть **нормативного методу планування** полягає в тому, що планові показники розраховуються з використанням прогресивних норм витрачання ресурсів підприємства, з врахуванням їх змін внаслідок впровадження заходів організаційно-технічного характеру. Застосування цього методу в практиці діяльності підприємств вимагає створення відповідної нормативної бази.

Балансовий метод.

Його суть полягає у встановленні пропорцій між потребою в ресурсах та можливостями її забезпечення. Застосування цього методу передбачає розробку таблиць балансу, які складаються з двох частин: наявність і надходження. За змістом баланси поділяють на три групи: **натуральні** (сільськогосподарські угіддя, техніка, насіння, корми та інші), **вартісні** (доходи та витрати), **інші** (потреби та наявність робочої сили).

Розрахунково-конструктивний метод.

Передбачає використання під час планування багатоваріантних розрахунків та вибір із них найбільш сприятливих для визначеного виду виробництва продукції (виконання робіт).

Економіко-математичний метод.

Під час складання планів економічного і соціального розвитку застосовують економіко-математичні методи з використанням електронно-обчислювальної техніки (економіко-математичне моделювання). При цьому розробляють економіко-математичну модель задачі й, розв'язавши системи рівнянь, знаходять значення невідомих величин, за яких досягається потрібний результат.

2. Вимоги до програмно-цільового планування АПК.

Аналіз стану планування на українських підприємствах, які функціонують в умовах непередбачуваності, конкуренції, швидкої зміни кон'юнктури, неефективного державного регулювання, засвідчив його недовіру. На більшості підприємств плани діяльності взагалі не розробляються. Одночасно зарубіжний досвід показує, що в умовах ринку саме завдяки плануванню виробничо-господарської діяльності можна забезпечити виживання та ефективне функціонування підприємницьких структур.

Програмно-цільове планування (ПЦП) передбачає, що план опрацьовується як програма, яка охоплює всі необхідні заходи з досягнення накресленої кінцевої мети. При цьому захід розглядається як конкретний вид діяльності, з допомогою якого можна вирішити сформульовані та визначені планом завдання. А тому захід, щоб виконати покладену на нього функцію, повинен підкріплюватися відповідними ресурсами, мати чітку адресність, зазначені умови виконання і розрахунок кінцевого ефекту. Опрацювання планових заходів з усіх питань основної діяльності є предметом програмно-цільового планування, і вважається одним із головних методологічних аспектів.

Обов'язковою вимогою програмно-цільового планування в АПК є чітко сформульована і визначена кінцева мета. Оскільки для АПК визначальною кінцевою метою є задоволення потреб, то досить важливо мати відповідну та об'єктивну інформацію про ці потреби. Тому, як на мікро-, так і на макрорівні, необхідно розраховувати потребу продовольства.

В основу такого розрахунку відповідно до сучасних умов слід класти норми

прожиткового мінімуму та науково обґрунтованого рівня споживання, чисельність населення та його купівельну спроможність; купівля продовольства підприємствами та організаціями; створення резерву і запасу; стабілізаційний фонд; вивіз, експорт; пропозиція продовольства; запаси та резерви минулого періоду; власне виробництво всіма формами власності; надходження за міжрегіональним обміном; рівень наповненості ринку продовольства; необхідність поповнення товарних ресурсів за рахунок ввезення (імпорту): наповненість ринку з урахуванням імпорту (ввезення) продовольства; враховуючи на плановий рік реально можливу потребу; потребу на плановий рік за науково обґрунтованими нормами; потребу на плановий рік за мінімальними нормами.

Розрахунок балансів продовольства здійснюється за кожним окремим його видом. При цьому загальний **підсумок попиту** характеризує реальну місткість ринку, а **підсумок пропозиції** — фактичну наявність товарних ресурсів.

Відношення обсягу товарних ресурсів до загального підсумку попиту показує рівень наповнення **місткості ринку** продовольства. В разі нестачі власних ресурсів продовольства передбачається можливість завезення його з інших регіонів (імпорту) з тим, щоб забезпечити задоволення потреб. Ступінь задоволення потреб визначається як частка від ділення наповненості ринку з урахуванням ввезення (імпорту) продовольства до загального підсумку попиту.

Варіантність розрахунку зумовлена необхідністю максимального врахування фактичних можливостей. На це впливає:

платоспроможний попит;

демографічна ситуація (співвідношення між; групами населення, його статево-вікова структура);

особливості формування продовольчого фонду (перевага одних продуктів над іншими, схильність населення до створення запасів);

культура харчування.

Тому реально можлива потреба й становитиме результат, зважений не тільки на ці фактори, а й на фактичний рівень споживання в базовому періоді, а також на обсяги продовольства, розраховані за мінімальними та науково обґрунтованими нормами споживання.

3. Механізм формування цільових комплексних програм розвитку регіональних і національного АПК.

Визначення обсягів виробництва продовольства відповідно до реально можливих потреб слід вважати першим кроком у здійсненні процесу планування в агропромисловому виробництві.

У програмно-цільовому плануванні розвитку АГЖ особливе значення має розроблення цільових комплексних програм (ЦКП).

Під ЦКП слід розуміти ув'язаний за ресурсами, строками та виконавцями комплекс соціально-економічних, виробничих, науково-дослідних та організаційно-господарських заходів, спрямованих на вирішення найважливіших кардинальних питань АПК на певному етапі розвитку національної економіки.

Отже, розроблення ЦКП — реальне втілення програмно-цільового планування. Процес розроблення ЦКП пов'язаний з необхідністю дотримання певних організаційно-методологічних вимог.

Рис. 4. Класифікація цільових програм

Основними з них є:

максимальне врахування механізму міжгалузевих (міжсферних) зв'язків, що детермінуються такими глобальними, комплексуювальними пропорціями:

між: обсягами виробництва ресурсів підприємствами I сфери та реальними можливостями їх використання у II сфері та інших галузях АПК;

між обсягами виробництва продукції і сировини у II сфері та можливостями її продуктивного використання та ефективної переробки у III сфері;

між обсягами виробництва продукції у III сфері та можливостями її зберігання, транспортування і реалізації;

між: вартістю кінцевої продукції АПК і платоспроможним попитом на неї;

між масою грошей (сумою цін) підприємств II сфери та сумою цін на матеріально-технічні ресурси і виробничі послуги, що ними оплачуються;

створення управлінської структури реалізації ЦКП загальнодержавного та регіонального рівнів:

забезпечення гнучкого фінансування та матеріально-технічного постачання під обсяги виробництва, передбачені програмою;

опрацювання економічного механізму та організація договірних відносин між; учасниками (виконавцями) програми;

здійснення моніторингу ЦКП.

Ініціаторами розробки програм можуть виступати юридичні і фізичні особи, а на міждержавному рівні — окремі країни. Під час відбору проблем для розробки програм звичайно керуються наступними чинниками: значущістю; неможливістю розв'язати економічну проблему за допомогою ринкового механізму, тобто необхідна державна підтримка; принциповою новизною технічних, технологічних і організаційних рішень і розповсюдженням результатів науково-технічного прогресу за високої ефективності суспільного виробництва координацією міждержавних зв'язків.

Формування цільової програми проводиться державним замовником, який несе відповідальність за її своєчасну і якісну підготовку, ефективне використання державних засобів. Для цієї мети він здійснює набір виконавців робіт, погоджує з учасниками розробки розділів програми терміни виконання заходів, організовує проведення спеціалізованої експертизи.

4. Механізм створення цільових комплексних програм продуктивних підкомплексів в ринкових умовах.

Процес розроблення ЦКП має свої особливості, свій алгоритм, а саме: спочатку визначається загальна потреба (баланс) продовольчих і непродовольчих товарів, які будуть одержані зі сільськогосподарської сировини;

планування відтак починається з визначення обсягів не виробництва, а можливого (оплачуваного) споживання кінцевого продукту АПК;

розраховані потреби в конкретних видах кінцевої продукції набувають рангу суспільного замовлення для продуктивних підкомплексів і галузей, що їх формують;

таке замовлення є підставою для розроблення системи заходів у кожній продуктивній вертикалі (галузі) з ресурсного забезпечення програми.

З викладеного випливає, що розроблення ЦКП є досить важливим і водночас ефективним інструментом управління агропромисловим виробництвом, завдяки якому вдається зорієнтувати план на кінцеву мету, правильно сформулювати пропорції та обрати найраціональніший варіант.

А оскільки обсяг кінцевої продукції виступає як замовлення виробництву, то на основі цього кожна сфера і галузь агропромислового виробництва має реальну основу опрацювати свій галузевий план розвитку.

За умов ринкової економіки ЦКП як документ макроекономічного планування в АПК має набувати особливого значення і нових властивостей. Це слід розуміти так:

оскільки в рамках національного АПК практично неможливо опрацювати єдиний (зведений) план, то процес планування виробництва замикається переважно на галузевому рівні. Зведені плани можуть опрацьовуватися переважно для підприємств кожної сфери і галузі АПК;

аналогічна ситуація характерна й для регіонального рівня (області, району). Навіть у рамках міжгалузевого інтегрованого формування планові показники матимуть в основному галузевий характер;

і в першому, і в другому випадку опрацювання ЦКП має базуватися на реальному розумінні та максимальному врахуванні тих глобальних та інших комплексуютьовальних пропорцій, що детермінують міжгалузеві відносини (про що йшлося раніше);

винятком із цієї системи можуть бути одно профільні (спеціалізовані) АПФ (агроторговельні, агропромислові підприємства), в яких аграрний, переробний і торговий цикли виконують функції внутрішніх виробничих підрозділів;

основне призначення ЦКП зводиться до планового вирішення найбільш складних і проблемних ситуацій, що складаються в процесі розвитку національного чи регіональних АПК: соціально-економічні та екологічні проблеми АПК окремого регіону; рішуче прозвання, вперед окремої підгалузі або продуктового підкомплексу, окремі аспекти науково-технічного розвитку тощо;

процес формування і становлення в рамках національної економіки предметно-технологічних продуктових вертикалей у зв'язку з цим може бути прискорений та організаційно зорієнтований на певний позитивний результат за умови, що в основу цього поступу буде покладено ЦКП конкретного (продуктового) спрямування;

в умовах формування ринкового механізму АПК розроблення ЦКП доцільне ще й тому, що сама методологія цього процесу вимагає ретельного збалансування попиту і пропозиції у широкому розумінні цього слова, тобто не тільки щодо виробленої кінцевої продукції, а й щодо матеріально-технічних, фінансових і трудових ресурсів, виробничих потужностей і фактичних виконавців, реальних строків здійснення заходів;

ЦКП не слід ототожнювати з бізнес-планами, які розробляються на мікрорівні. В умовах становлення ринкових відносин ЦКП має адсорбувати окремі аспекти бізнес-плану. Це стосується насамперед визначення чітко спрямованої маркетингової орієнтації, обґрунтування ринкової тріади «асортимент — якість — ціна», опрацювання механізму фінансового і ресурсного менеджменту та ін;

хоч ЦКП є документом комплексного (міжгалузевого) призначення, будується і розробляється вона винятково на добровільних засадах зацікавлених сторін і має суто індикативний характер, а тому показник її не є обов'язковим для окремо взятих підприємств;

Лекція на тему: МЕХАНІЗМ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В АПК

1. Міжгалузеві зв'язки в АПК.
2. Цінові та фінансово-кредитні важелі економічного механізму
3. Механізм та способи регулювання міжгалузевих відносин в АПК.

1. Міжгалузеві зв'язки в АПК.

Всю розмаїтість міжгалузевих зв'язків, які характеризують розвиток АПК, слід розглядати в двох аспектах: організаційно-технологічному та соціально-економічному. В першому випадку аналізують конкретний характер та організаційно-виробничі особливості цього типу господарських зв'язків, у другому — соціальну природу цих відносин та визначають їхні наслідки.

Однак потрібно враховувати і те, що міжгалузеві зв'язки активно впливають на техніко-економічне становище в одних галузях АПК за рахунок впливу на них інших сфер. Цей вплив здійснюється шляхом як прямого технологічного ланцюга, так і опосередкованих і зворотних зв'язків.

Однією з важливих ознак взаємодії окремих галузей АПК і сфер у цілому є економічна і соціальна реорганізація аграрної сфери економіки, в якій найактивнішу участь беруть держава, промислові і торгові фірми, фермери тощо. Сам процес економічної взаємодії галузей у межах АПК у розвинених країнах характеризується як перехід від незалежного стихійного розвитку окремих галузей, підгалузей, виробництв і підприємств до системи поступової координації їхньої діяльності.

Найголовнішою економічною функцією АПК є задоволення потреб споживачів і зниження витрат на виробництво і переробку продукції, а також поліпшення соціальних умов працюючих. Ця мета досягається через розв'язання суперечностей і усунення негативних наслідків. Це і соціальна диференціація, і банкрутство фермерів, особливо дрібних, і втрата ними економічної та виробничої самостійності, і згортання виробництва певної продукції в деяких районах і навіть країнах, і загострення проблем реалізації продукції та зайнятості тощо.

Міжгалузеві зв'язки набувають конкретних організаційних форм:

- 1) за виробничим напрямом — вузькоспеціалізовані і комплексні;
- 2) за типом інтеграції і характером виробничих зв'язків — агропромислові підприємства, комбінати, об'єднання, науково-промислові об'єднання, об'єднання кількох суміжних галузей (виробництво, переробка, реалізація; виробництво, заготівля; будівництво, виробниче обслуговування та ін.);
- 3) за організаційними формами управління — управління на базі головного підприємства, управління з відосбленим апаратом;
- 4) за ступенем юридичної самостійності — із збереженням повної юридичної самостійності господарств, що входять до складу об'єднання; з

частковою втратою юридичної самостійності господарств; частина господарств втрачає юридичну самостійність, інші її зберігають;

5) за формою власності — приватні, приватно-орендні, акціонерні, державні. Розширюється і поглиблюється міжгосподарське співробітництво і в позавиробничій сфері, у створенні закладів охорони здоров'я та культурно-побутового призначення (лікарень, санаторіїв, будинків відпочинку, молодіжних таборів та ін.

Як агропромислові можна розглядати територіальні комплекси (районні, обласні, республіканські) і як глобальну систему — агропромисловий комплекс країни.

В Україні створення агропромислових комплексів найбільш чітко визначилось у цукровій та консервній промисловості, виноградарстві і виноробстві, в ефіроолійному виробництві і птахівництві.

В результаті посилення процесів агропромислової інтеграції і кооперації в АПК створені і функціонують 197 інтегральних формувань, у тому числі в молочній промисловості — 54, м'ясний — 48, цукровій — 23, комбікормовій — 7, птахівництві — 12.

Базою агропромислового комплексу є сільське господарство, де використовується 41,9 млн. га сільськогосподарських угідь, або 69,4% загальної території України, у тому числі 33,3 млн. га орних земель, 2,2 млн. га сіножатей, 5,3 млн. га пасовищ, 1,1 млн. га багаторічних насаджень. За рахунок сільськогосподарської продукції та товарів, що виготовляються з сільськогосподарської сировини, формується дві третини вітчизняного товарообігу.

Хоча обсяги продовольчих ресурсів в основному забезпечують потреби населення країни в продуктах харчування, валове виробництво сільськогосподарської продукції в останні роки скорочується.

2. Цінові та фінансово-кредитні важелі економічного механізму

Ціною називають вартість товару, виражену в грошовому еквіваленті. Ціноутворення відображає формування цін.

Умовно виділяють дві групи цін: гуртові і роздрібні. В залежності від механізму формування, виконуваних функцій і сфери застосування ціни на сільськогосподарську продукцію поділяються на декілька видів.

Серед найголовніших важелів економічного механізму перехідного періоду варто виокремити ціни, фінанси і кредит. Саме через ці економічні регулятори здійснюється входження в ринкові умови.

Досі проблематичним залишається питання цін і ціноутворення в АПК. Той надзвичайно змонополізований диспаритет цін, який на сьогодні склався, аж ніяк не можна виправдати, а тим більше не брати до уваги, коли йдеться про формування ринкових відносин. Наприклад, щоб придбати трактор Т-150К, у 1999р. треба було, продати пшениці III класу в 5,3 раза більше, ніж у 1990 р. Якщо в 1990 р., щоб купити автомобіль ГАЗ-4500, треба було продати лише 19т

пшениці, то в 1999р. — 344т. Ціна бензину А-76 у тому ж пшеничному еквіваленті зростає в 6,3 рази, а дизпалива — в 7,8 рази. У сучасних умовах, щоб придбати 1 кг дизельного палива, сільському господарству потрібно продати або 12 кг зерна, або 4 - 5 кг молока, або 1 кг цукру чи 0,5 кг м'яса.

Таких прикладів можна навести безліч. Однак справа не в тому, щоб констатувати цей факт. Важливіше зрозуміти, що в сучасних умовах значно знизився реальний паритет (тобто купівельна спроможність аграрного сектора), що ставить під загрозу проблему відтворення аграрного виробництва взагалі. Якщо таке становище не виправити, то побудувати товарно-грошові відносини на засадах ринкової економіки не вдасться ні теоретично, ні тим паче, практично.

«Цінова політика повинна здійснюватись на основі вільного ціноутворення у поєднанні з державним регулюванням та посиленням антимонопольного контролю за цінами на матеріально-технічні ресурси, енергоносії і послуги, що надаються товаровиробникам за умов запровадження єдиної методології ціноутворення на основі концепції ціни виробництва»

Вирішити цю проблему, яка має макроекономічний характер, повинна держава. Не менш важливо на мікрорівні, тобто на рівні інтегрованого виробництва, забезпечити утримання еквівалентності міжгалузевих відносин між сільським господарством і переробними галузями та сервісними структурами АПК. Ось тут і повинен спрацювати механізм зворотного зв'язку та узгодження інтересів між партнерами агропромислової інтеграції.

«Цінова політика повинна сприяти беззбитковому виробництву сільськогосподарської продукції з відповідним рівнем продуктивності і має спрямовуватися:

- на першому етапі (в умовах обмежених фінансових можливостей держави) — на забезпечення, як мінімум, простого відтворення виробництва продукції в основних галузях сільського господарства за допомогою запровадження цін підтримки (заставних цін) на квотовану в межах продовольчої безпеки країни сільськогосподарську продукцію;
- на другому етапі — на стабілізацію і створення економічних передумов розширеного відтворення продукції в обсягах внутрішніх та експортних потреб на основі дотримання цінового паритету шляхом вільного ціноутворення та, за необхідності, застосування еквівалентних цін (цін розширеного відтворення);
- на третьому етапі — на здійснення поступового переходу від прямого регулювання через механізм еквівалентних цін до розширення попиту на продовольчі товари шляхом підтримки малозабезпечених верств населення».

Зауважимо, що під ціною підтримки слід розуміти таку, яка забезпечує відшкодування нормативної галузевої собівартості й дає мінімальний прибуток; еквівалентна ж ціна формується на базі галузевої нормативної собівартості і середньої норми прибутку на авансований капітал галузей, які обслуговують АПК.

Ціна підтримки (заставна ціна) вигідна буде аграрникам за умови, коли будуть чітко нормуватись і витримуватись витрати на зберігання продукції. Це можна підтвердити таким прикладом. При заставній ціні на зерно 84 грн./ц і

повній собівартості зерна 36 грн./ц господарство може одержати прибутку 48 грн./ц. Якщо допустити, що витрати на зберігання становлять 15 грн./ц і господарство може продавати зерно, коли на нього зросте попит, за ціною 120 грн./ц, то від його реалізації воно одержить ще 21 грн./ц прибутку ($120 - 84 - 15$). У цілому ж, сума прибутку становитиме 69 грн./ц ($21 + 48$). Таку ж суму господарство могло б одержати й тоді, коли б само зберігало зерно з такими ж витратами ($69 = 120 - 36 - 15$).

Як видно з наведених напрямів удосконалення цінового механізму, в усіх випадках йдеться про нормативну (а не фактичну) собівартість. А це прямо перекликається з умовами здійснення економічних відносин між II і III сферами АПК. Установлення нормативних витрат у підприємствах I сфери АПК та обмеження їх рентабельності на мінімальному (10 - 15%) рівні й може стати важливою економічною підмогою аграрного виробництва.

Цьому значною мірою може сприяти й поетапне запровадження державної підтримки реалізаційних цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників, створення відповідного державного фонду підтримки, посилення контролю за цінами на матеріально-технічні ресурси та послуги для села.

Досить важливе значення має й створення спеціальної кредитної системи агропромислового спрямування (кредитні заклади, кооперативи, фонди), яка б гарантувала для АПК порівняно дешеві та пільгові кредити, а також пристосованої до особливостей АПК податкової політики. Потребує подальшого вдосконалення і механізм фіксованого сільськогосподарського податку (при всіх його перевагах, які вже відчули аграрії). Йдеться передусім про те, що ФСП абсолютно відірваний від усієї матеріально-технічної бази (оскільки враховується лише фактор землі). А як відомо, нинішній стан матеріально-технічної бази в аграрних підприємствах перебуває в критичному стані й неврахування цього в системі оподаткування значною мірою звужує фінансові можливості підприємств. Щоб ці можливості збільшити, в систему оподаткування сільського господарства необхідно внести принципово нові підходи, що спричинено реструктуризацією КСП і створенням поліукладності в аграрному секторі. Це стосується головним чином необхідності врахування в системі оподаткування не лише забезпечення земельними ресурсами, а й фактичного рівня дохідності (прибутковості) та реальної платоспроможності підприємств, проблем організаційного та фінансового становлення реформованих господарств.

За умов формування ринкових відносин ціновий і фінансово-кредитний механізми набувають ваги визначального регулятора. Якщо в АПК еквівалентність обміну через додержання паритету цін слід вважати першоосною ринкових перетворень, то фінансово-кредитні важелі варто віднести до економічних прискорювачів цього процесу. «Серед фінансових важелів, які суттєвіше впливають на формування ринкового середовища в аграрному секторі АПК, загальноновизнаними є: кредитне забезпечення, оподаткування, страховий захист і державна підтримка сільських товаровиробників. Саме ці фактори і саме в такій послідовності після цінового

паритету забезпечують (мають забезпечувати) нормальне функціонування господарських структур у ринкових умовах».

Таким має бути підхід практично до всіх галузей АПК, але найбільшою мірою — до аграрного сектора, сфери, яка потребує авансування коштів на досить тривалий період і яка є, порівняно з іншими, кредитомісткою. Так, у 80-х роках ХХ ст. частки власних (51%) і позичених (49%) коштів у сільськогосподарських підприємствах України були майже рівними, частка банківських кредитів становила 35 - 45%. На кінець періоду джерела формування обігових коштів практично вичерпалися через безгрошів'я аграрних підприємств та високі проценти за кредит. Річні кредитні ставки Національного банку надзвичайно високі. Комерційні банки, прагнучи одержати прибуток, нарощують розмір річної кредитної ставки до 25 - 30%. Зацікавленість підприємств АПК в одержанні кредитів може бути відроджена за умови, що річні ставки дорівнюватимуть 5-6%, як це роблять у країнах з ринковою економікою, зацікавлених економічно в розвитку власного виробництва (в командно-адміністративній економіці України річні ставки довготермінових кредитів не перевищували 1%, а по прострочених позиках — 3%).

3. Механізм та способи регулювання міжгалузевих відносин в АПК.

Природно конкурентне становище аграрних підприємств як виробників сировини та монополізм переробних підприємств полишаються тим середовищем економічних відносин, яке потребує глибокого осмислення та взаєморозуміння. Без втручання держави і без вибору найбільш прийнятної моделі таких відносин не обійтися. Сподівання на те, що підприємства II і III сфер самі дійдуть згоди, не збулися: «вододіл» в економічних інтересах збільшився, переробники і виробники сировини продовжують діяти у власних осях економічних координат.

Нині може розглядатись щонайменше три варіанти економічних відносин між II та III сферами АПК.

Перший. Забезпечення еквівалентності обміну між II та III сферами (сільськогосподарське виробництво, переробні галузі, торгівля) через формування в кожній галузі цін на продукцію на базі концепції ціни виробництва, що забезпечує отримання рівновеликого прибутку на рівновеликий авансований капітал, включаючи вартість землі.

Другий. Інтеграція на базі поєднання інтересів усіх партнерів та розподілу прибутку, одержаного від реалізації кінцевого продукту, пропорційно вкладеному кожним із них капіталу.

Третій. Запровадження переробки сільськогосподарської продукції на давальницьких принципах, або передача її на тривале зберігання без втрат права власності» [V. 42, с. 47—48].

Якщо в спеціалізованих однопрофільних АПФ (агроторговельне чи агропромислове підприємство) економічних складнощів між виробництвом

сировини, її промисловою переробкою та реалізацією кінцевого продукту не виникає (бо всі вони є внутрішніми господарсько-виробничими підрозділами одного й того ж підприємства), то для АПФ, що функціонують на засадах контрактно-договірних відносин, така триваріантність вибору має важливе практичне значення.

При всій, на перший погляд, зрозумілості наведених варіантів кожен з них базується на певних діалектичних суперечностях, потребує відповідних умов для запровадження, має позитивні й негативні сторони, що видно з такого:

В-т	Умови здійснення	Діалектичні риси	
		позитивні	негативні
Перший	Періодичне переоцінювання основних фондів. Грошова оцінка землі. Встановлення норми прибутку для всіх учасників на рівні середньої по промисловості. Ідентичність ступеня зносу основних фондів та обіговості оборотних	Гарантія окупності. Урахування зональних особливостей. Реальна рентабельність усіх галузей. Вирівнювання економічних умов господарювання. Наявність живих грошей та обігових коштів	Зростання рівня роздрібних цін. Скорочення платоспроможного попиту. Аграрне виробництво прирівнюється до інших галузей. Зростає галузевий егоїзм. Утруднюються процеси спеціалізації. Потрібне державне рішення
Другий	Необхідна ідентифікація цін на подібні ресурси. Нормування і вирівнювання накладних витрат. Цілковите узгодження дій з можливостями платоспроможного попиту. Оплата сировини та витрат на її переробку за згодою сторін. Розподіл прибутку після реалізації кінцевого продукту	Аграрне виробництво набуває ознак рівного партнерства. Поєднання інтересів заради спільної мети. Синхронність дій. Гарантія окупності витрат. Формування компактних агропромислових структур локального і територіального рівня	Очікування результатів реалізації кінцевого продукту. Складнощі в забезпеченні обіговими коштами. Неоднакові економічні умови. Можливе завищення витрат. Складнощі у знаходженні ідентичних ресурсів. Можливе знецінення сільського господарства як сировинного придатка
Третій	Домовленість про взаємо-вигідність оплати послуг. Установлення договірної ціни (тарифу) оплати виробником сировини вартості її переробки або зберігання	Виробник сировини стає власником кінцевої продукції. Здешевлення кінцевої продукції для виробника сировини. Чітка синхронізація дій. Можливість раціонально розподілити ресурси. Кінцева продукція набуває ознак стимулу	Створюються два паралельних ринки кінцевого продукту. Можливий демпінг. Зростає ризиковий ступінь. Умови зберігання збільшують витрати. Створюються труднощі щодо збуту готової продукції

Кожен із наведених варіантів однаково реальний і можливий. Більше того, другий варіант певною мірою реалізується в агроторговельних та агропромислових підприємствах. Третій варіант з певними допущеннями ще й досі застосовується в бурякоцукровому підкомплексі, а також запроваджений у

зерно продуктивній вертикалі. Яким бути відносинам між II і III сферами, це, врешті-решт, справа самих сторін інтеграційного процесу. Але при їх виборі треба зважити всі позитивні та негативні прояви, які по-різному можуть складатися в кожному конкретному випадку.

Усі учасники інтеграції, виконуючи властиві тільки їм функції агропромислового циклу, зацікавлені в участі при розподілі кінцевого результату, тобто прибутку. За першим варіантом норма прибутку вирівнюється завдяки механізму ціни виробництва, тобто сільське господарство й ті ж галузі III сфери на рівновеликий капітал можуть одержувати рівновелику суму прибутку. За умов третього варіанта, економічна рівноправність сторін вирішується договірним порядком.

Найскладніше вибрати механізм взаєморозрахунків при запровадженні другого варіанта, зокрема, при створенні агропромислових структур незамкнутого характеру, тобто при інтеграції в сфері управління та координації аграрного, переробного і торговельного циклів.

Тут можливі кілька підходів, а саме:

- установлення договірних мінімальних цін на продукцію (сировину та ресурси), її рух всередині формування протягом року і розподіл прибутку в кінці року у погоджених завчасно пропорціях;
- розподіл прибутку в міру реалізації продукції (наприклад, у м'ясомолочному підкомплексі) і також у погоджених заздалегідь пропорціях;
- розподіл не прибутку, а кінцевого продукту в натурі (у встановлених пропорціях) з правом реалізації кожною стороною самостійно.

Як видно, за кожного підходу спільним елементом є завчасно встановлена частка кожного, тобто погоджені пропорції — який процент прибутку(продукції) має належати виробникам сировини і скільки належить залишити переробникам і торгівлі. Тут потрібний певний критерій, який би влаштовував як виробників сировини, так і її переробників. І практики, і науковці одностайно стверджують, що таким критерієм може бути співвідношення витрат на виробництво сировини, її переробку та реалізацію кінцевого продукту (можна за критерій брати також амортизаційні відрахування, затрати праці). Однак за різних рівнів фондо-, енергооснащеності виробництва, а також значної диференціації в механізації та оплаті праці з допомогою такого критерія справедливі пропорції розподілу можливі лише в тому випадку, коли для всіх учасників інтеграційного процесу будуть розраховані не фактичні, а нормативні витрати на одиницю сировини чи продукції (або ж усереднені дані за кілька попередніх років).

Будь-який з розглянутих варіантів, при всій їх різній економічній базі, має одну спільну кінцеву мету — досягти максимально можливої гармонізації корпоративних інтересів між усіма учасниками агропромислового виробництва.

Економічні відносини учасників інтегрованих формувань можуть регулюватись і в інший спосіб [IV. 25, с. 179]. Якщо виходити з того, що незалежно від форми інтеграції стосунки між партнерами мають будуватися відповідно до вимог закону вартості, то пріоритет має надаватися ціновому механізму. Ціни мають забезпечувати однакові умови відтворення капіталу,

тобто мають відшкодовувати нормативні витрати і давати однаковий прибуток на одиницю витрат на формування основних і оборотних засобів, використовуваних у виробництві з урахуванням терміну їх обороту. Розрахунок рекомендується здійснити за формулою

$$Ц = C_{п} + V_{овф} \cdot K_{нп} + C_{па} \cdot K_{нп} \cdot K_{об},$$

де: Ц — ціна продукції;

$C_{п}$ — собівартість продукції;

$V_{овф}$ — вартість основних виробничих фондів;

$K_{нп}$ — коефіцієнт норми прибутку;

$C_{па}$ — собівартість продукції без суми амортизаційних відрахувань;

$K_{об}$ — коефіцієнт обороту витрачених у виробництві коштів, який визначається діленням терміну (у днях, місяцях) виробничого циклу та обороту витрат (крім амортизації) у процесі виробництва сировини, її переробки та реалізації готової продукції на 365 днів чи на 12 місяців.

На внутрігалузовому рівні, незалежно від форм інтеграції, економічні відносини мають будуватися на цьому ж принципі — рівної віддачі вкладеного капіталу.

Проте в такому разі слід враховувати, що за умов, коли тривалість виробничого циклу більше року (наприклад, вирощування та відгодівля великої рогатої худоби), вартість основних фондів слід враховувати відповідно до терміну виробничого циклу, а ціну визначати за формулою

$$Ц = C_{п} + (V_{овф} + C_{па}) \cdot K_{нп} \cdot K_{об}.$$

Користуючись рекомендованими формулами, можна розрахувати рівень ціни за одиницю живої ваги яловичини після переробки і роздрібною ціни як кінцевого результату.

Існує ще кілька підходів до вирішення проблем раціональних економічних відносин між учасниками інтеграційного процесу.

Зокрема, заслуговує на увагу можливість встановлення пропорцій розподілу кінцевого результату (прибутку чи готового кінцевого продукту) між виробниками сировини та переробниками її.

В основі цього підходу лежить принцип взаємної домовленості, який включає такі обов'язкові елементи:

- переробне підприємство відшкодовує постачальнику сировини нормативні витрати на її виробництво на рівні 75—80% ціни, тобто забезпечує господарства обіговими коштами, резервуючи водночас 20—25% закупівельної ціни для кінцевого розрахунку;

- протягом періоду заготівлі сировини здійснюється доплата за її якість (чистоту) та продаж (відпуск) супутньої (побічної) продукції переробки за діючими нормативами;

- кінцева продукція переробки реалізується переробним підприємством за оптовими цінами;

- виручка від реалізації зменшується на суму нормативних витрат на

виробництво сировини, її транспортування, приймання, зберігання і переробку;

- одержаний таким чином прибуток розподіляється між виробниками сировини і переробниками її в пропорціях, визначених завчасно шляхом взаємної домовленості.

Практика агропромислової інтеграції досить всебічна. Тому при встановленні взаєморозрахунків переробників із виробниками сировини є чимало й інших міркувань. Так, коли йдеться про заготівлю сировини з конкретними якісними параметрами (цукристість коренів, олійність насіння), то прийнятним може бути метод розрахунку за здану на переробку цукристість чи олійність. Так, ціна 1 т олії в сировині розраховується за такою схемою:

При оптовій ціні 1 т нерафінованої олії (1900 грн.), нормі прибутку переробного підприємства 10% (190 грн./т), його сумарних витратах на заготівлю, зберігання і переробку насіння в розмірі 230 грн./т ціна 1 т олії в сировині становитиме 1480 грн. За умов виходу олії на рівні 42% і втратах її в процесі виробництва 1,3% ціна 1 т насіння (за вмістом олії) становитиме 602 грн. Отже, якщо б господарство здавало насіння без урахування вмісту олії, то на кожній тонні воно б втрачало 102 грн., оскільки заготівельна ціна становить 500 грн./т (наведений розрахунок є умовним, проте він досить наближений до фактичного стану).

У доцільності та вигідності такого підходу до заготівлі сировини можна переконатися також на прикладі розрахунку ціни цукрового заводу за вмістом цукру в буряках. Вихідна інформація така (в розрахунку на 1 т): оптова мінімальна ціна 1 т цукрових буряків — 139 грн., цукру — 1900 грн., нормативні витрати заводу становлять 250 грн./т (заготівля, приймання, зберігання, переробка); нормативна рентабельність заводу — 10%; середня дигестія — 17,5%, а нормативні втрати цукру — 3,5%. Розрахунок ціни 1 т буряків за вмістом цукру буде такий:

$$1900 - 190 - 250 = 1460 \text{ (ціна 1 т цукру в сировині).}$$

$$(17,5 - 3,5) : 100 \times 1460 = 204 \text{ (ціна 1 т цукрових буряків за вмістом цукру).}$$

Здійснений розрахунок показує, що на кожній тонні зданих ма переробку цукрових буряків сільське господарство втрачає щонайменше 65 грн. (204 — 139).

Наведені приклади можливих розрахунків переробників з

постачальниками сировини переконують, що цей механізм є поліваріантним, однаково можливим у своїх часткових проявах. Однак обов'язковою умовою будь-якого з них є, перш за все, зацікавленість переробних галузей, а значить, поглиблення процесу агропромислової інтеграції з урахуванням сучасних тенденцій у розвитку сільського господарства і переробної промисловості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ:

Основна література:

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник. - К. КНЕУ, 2002, - 624 с.
2. Березівський П.С., Михалюк Н.І. Організація, прогнозування та планування агропромислового комплексу: Навчальний посібник / За ред. П.С. Березівського. - 2-ге вид., стереот. - Львів: «Магнолія Плюс»; видавець СПД ФО В.М. Піча, 2006. - 443 с.
3. Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. С. Ф. Покропивного. - К.: КНЕУ, 2000. - 528 с.
4. Горемыкин В.А., Богомолов А.Ю. Экономическая стратегия предприятия. Учебник. - М.: Информ. - издат. дом «Филинь», Рилант, 2001. - 506 с.
5. Организация, планирование и управление деятельности промышленного предприятия / А.В. Антонец, Н.А. Белов, С.М. Бухало и др.; Под ред. С.М. Бухало. - 2-е изд., перераб. и доп. - К.: Вища шк., 1989. - 472 с.
6. Олійник О.В. Економічний механізм розширеного відтворення в сільському господарстві: Навчальний посібник. - К.: Центр навчальної літератури, 2006. - 288 с.
7. Отенко И.П., Москаленко Н.А. Организационно-экономический механизм реструктуризации предприятия: Науч. изд. - Харків: «ХНЭУ», 2005. - 216 с.
8. Круш П.В., Тульчинська С.О., Тульчинський Р.В., Кириченко С.О., Кривда О.В., Кавтиш О.П. Внутрішній економічний механізм підприємства: Навч. посіб. - Київ: ЦУЛ, 2008. - 206 с.
9. Хорунжий М. Й. Організація агропромислового комплексу: Підручник. — К.: КНЕУ, 2001. - 382с.

Додаткова література:

1. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: ідентифікація і мотиви здійснення // Економіка АПК, 2006. - №1. - С. 40-54.
2. Андрійчук Р.В. Економічна додана вартість в оцінці ефективності діяльності підприємства // Економіка АПК, 2007. - №3. - С. 65-72.
3. Барський Ю. Агропромислова інтеграція та соціальний розвиток села // Вісник Тернопільської академії народного господарства, Тернопіль, 2002. - випуск 6. - С. 18-21.
4. Белов Б.О. Організаційно-економічний механізм розробки і реалізації підприємствами АПК маркетингових стратегій взаємодії // Економіка АПК, 2006. - №10. - С. 124-129.
5. Бобылев С.Н., Ходжаев А.Ш. Экономика природопользования: Учебник. - Москва: Инфра-М, 2004. - 501с.

6. Брижик Н.В. Застосування теорії порівняльних переваг у міжнародній торгівлі продукцією АПК // Економіка АПК, 2007. - №12. - С. 133-137.
7. Варічева Р.В. Організаційні передумови удосконалення економічного механізму внутрішньовиробничого управління // Формування ринкових відносин в Україні, 2007. - № 7-8. - С. 60-68.
8. Дайнеко А.В., Забавский Г.В., Василевская М.В. Всемирная торговая организация: механизмы функционирования и практика вступления. / Под ред. Дайнеко А.Е. - Минск: «Дикта», 2006. - 408 с.
9. Данилів Б.В. Економічний механізм і міжгалузеві економічні відносини в агроформуваннях // Економіка АПК, 2007. - №2. - С. 49-55.
10. Дем'янишин В.Г. Бюджетний механізм держави: сутність та роль у регулюванні соціально-економічних процесів // Формування ринкових відносин в Україні, 2007. - № 11. - С. 3-10.
11. Здоровик В.К. Формування господарського механізму регулювання аграрних відносин // Економіка АПК, 2005. - № 2. - С. 42-46.
12. Іванець І.В. Організаційно-правові форми господарювання сільськогосподарських товаровиробників // Формування ринкових відносин в Україні, 2006. - № 9. - С. 64-72.
13. Клімова І.М. Економічний механізм регулювання експорту сільськогосподарської продукції // Економіка АПК, 2007. - №12. - С. 127-132.
14. Ключник А.В. До методики оцінки ефективності підприємницької діяльності аграрних формувань // Економіка АПК, 2006. - №9. - С. 71-74.
15. Комарова І.В. Перспективи зобов'язань України щодо скорочення бюджетної підтримки сільського господарства у зв'язку зі вступом до СОТ // Економіка АПК, 2007. - № 2. - С. 72-78.
16. Коротич О. Механізми державного управління: проблеми теорії та практичної побудови // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України, 2006. - №3. - С. 79-84.
17. Кушнірук В.С. Теоретична сутність і складові організаційно-економічного механізму господарювання // Інноваційна економіка, 2007. - №3. - С. 65-68.
18. Лайко П.А. Складові продовольчих ресурсів // Економіка АПК, 2006. - №4. - С. 15-23.
19. Лачуга Ю. Инновационно-инвестиционные механизмы для инженерно-технической сферы АПК // АПК: экономика, управление, 2005. - №7. - С. 3-12.
20. Лещик І. Економічний механізм підвищення ефективності функціонування зернопродуктового підкомплексу АПК: [Врожайність зернових культур у Тернопільській області] // Вісник Тернопільської академії народного господарства, 2004. - №1. - С. 92-99.
21. Лісна І.С. Становлення української державності в Галичині (1918-1923 рр.): Монографія. -Тернопіль: Економічна думка, 2001. - 92 с.
22. Мазуренко О.В. Розвиток інтегрованих формувань в АПК // Економіка АПК, 2006. - №3. - С. 89-94

23. Малік М.Й. Кооперація в сільському господарстві України: стан і перспективи // Економіка АПК, 2005. - №12. - С. 3-8.
24. Малюга Л.М. Аналіз фінансово-економічного стану аграрних підприємств // Економіка АПК, 2008. - №2. - С. 100-104.
25. Маркович Н.В. Економічна ефективність аграрних формувань: стагнація чи початок підйому // Економіка АПК, 2007. - №4. - С. 87-92.
26. Мармуль Л.О. Матеріально-технічне забезпечення регіональних АПК // Економіка АПК, 2007. - №2. - С. 11-18.
27. Мармуль Л.О. Фінансово-кредитне забезпечення розвитку аграрного сектору економіки // Економіка АПК, 2006. - №12. - С. 75-80.
28. Матвієнко П.В. Основні критерії та моделі оцінки ефективності державного управління // Економіка та держава, 2008. - №6. - С. 70-76.
29. Мельник Л.Ю. Зміст та складові господарського механізму у ринковій економіці // Інвестиції: практика та досвід, 2007. - грудень (№24). - С. 10-12.
30. Месель-Веселяк В.Я. Розвиток форм господарювання в аграрному секторі України // Економіка АПК, 2006. - №12. - С. 34-41.
31. Месель-Веселяк В.Я. Фінансування виробництва в сільськогосподарських формуваннях // Економіка АПК, 2007. - №5. - С. 18-23.
32. Мироненко В.П. Економічний механізм формування кредитних відносин в умовах розвитку ринку землі // Економіка АПК, 2007. - №2. - С. 97-99.
33. Павлик В.П. Оцінка сільськогосподарського виробництва за собівартістю і затратами праці // Економіка АПК, 2007. - №2. - С. 67-71.
34. Попов В.Ю. Господарський механізм національної економіки в умовах інституційних змін // Формування ринкових відносин в Україні, 2008. - №5. - С. 26-30.
35. Резнікова В. Посередництво та посередницькі правовідносини в господарському обороті України // Право України, 2008. - №2. - С. 40-45.
36. Стельмашук Ю.А. Методи діагностики фінансового стану і схильності підприємства до банкрутства // Економіка АПК, 2007. - №2. - С. 78-85.
37. Супіханов Б.К. Бюджетна підтримка сільського господарства // Економіка АПК, 2007. - №2. - С. 61-66.
38. Сухонос В.В. Теорія держави і права: Навч. посіб. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. - 536 с.
39. Чухно А. Господарський механізм та шляхи його вдосконалення на сучасному етапі // Економіка України, 2007. - №3. - С. 60-67.
40. Чухно А. Господарський механізм та шляхи його удосконалення на сучасному етапі: Закінчення. Поч. див. у №3. Економіка України, 2007. - №4. - С. 36-42.
41. Шебаніна О.В. Інвестиційне забезпечення розвитку продовольчого підкомплексу АПК // Економіка АПК, 2007. - №2. - С. 56-60.